

Toimetus:

K. Alasi, A. Ilus, H. Saluäär,
E. Silvet
(peatoimetaja),
R. Sõlg, A. Vettik

Toimetuse aadress:

Tõnismägi 5a,
10119 Tallinn
Tel 6 208 244, 6 208 243,
6 208 114

Väljaandja:

Juura, Õigusteabe AS
Tartu mnt 14,
10117 Tallinn
Tel 6 612 519; faks 6 612 548

Trükk:**SISUKORD****Keelepäeval kõneldut**

Toimus IX õiguskeelepäev	3
E. Oksaar. Seaduskeele probleeme Saksamaal	4
J. Kallio. Ametikeelehoolest Soomes	9

Terminoloogiaprobleeme

I. Tomusk. Riigikeel on riigi keel	10
J. Sootak. Karistusseadustiku terminoloogiast (2)	16
V. Saarmets. <i>Viivitamata mõistliku aja jooksul</i>	24
H. Siigur. Tööaja ja töövälise aja õiguslikust määramisest ja liigitamisest	33

Õigustõlkeprobleeme

Ü. Männart. Terminoloogiatöö tõlkeprotsessi osana	38
--	----

Keelekool

U. Liivaku. Võõrsõnatarvituse karidel	43
H. Ots. Mida teha ametliku abrakadabraga?	47
H. Siigur. Kui keel on sõlmes	52

KEELEPÄEVAL KÕNEIDUT

TOIMUS IX ÕIGUSKEELEPÄEV

Möödunud aasta 12. detsember oli taas see päev, mil Rahvusraamatukogu konverentsisaali kogunes hulgaliselt keelehuvilisi. Nagu justiitsminister Märt Rask oma avasõnas märkis, oli hea näha vanemate ja keskealiste keelemuretsjate kõrval saalis ka rohkesti sãrasilmseid noori.

Seekord võis õuritust pidada koguni rahvusvaheliseks, kusjuures ettekandeid ei peetud mitte võõr-, vaid eesti keeles. Teemaks oli “Seaduskeele probleeme meil ja mujal”. Sõna *mujal* all mõeldi Saksamaad ja Soomet. Saksamaalt oli esinema kutsutud rahvusvaheliselt tunnustatud teadlane, Hamburgi õlikooli õldise ja võrdleva keeleteaduse professor **Els Oksaar**, kes rääkis sealsetest seaduskeeleprobleemidest. Seadus- ja ametikeele korralduse kogemustest Soomes kõneles Soome Kodumaa Keelte Uurimiskeskuse teadur **Jussi Kallio**. Eesti seaduskeele korralduse kogemused ja probleemid tõi kuulajate ette Justiitsministeeriumi õigusloome metoodika osakonna juhataja **Raigo Sõlg**.

Õuritust avades tõdes minister Rask, et õiguskeelepõevad on saanud iga-aastaseks tavaks. Seda traditsiooni ei ole murdnud ei poliitilised kemplused ega valitsuste vahetused. Endiselt tuntakse õiguskeele kõekõigu vastu elavat huvi, muretsetakse selle korrektsuse pärast. Seadusloome ei ole mõeldav ilma omakeelse korras terminoloogiata. Et keel areneb kiirelt, on tekkinud olukord, kus mõnel terminil on mitmekordne koormus. Ja see tekitab raskusi teksti mõistmisel. Kuid õiguskeel ei tohi muutuda kitsalt erialakeeleks. Seda tuleb arendada nii, et kodanik võiks ilma kõrvalise abita seadustekstist aru saada. Minister tundis muret meie igapäevakeeles lokaava lameduse ja vulgaarsuse pärast. Õiguskeelt tuleb hoida ja kaitsta pealetungiva lohakuse ja minnalaskmise eest. Heaks abimeheks nimetas minister “Ametniku keelekõsiraamatut”, mida ta soovis nãha iga ametniku tõõlõual.

Jõrgnesid ettekanded, kõsimused-vastused ja sõnavõtud. Elavas mõttevahetuses mõõduõid mårkamatulõ keelepõevaks reserveeritud neli tundi. Laiali mindi teadmõsõga, et ka mujal maailmas heideldakse samasõguste probleemõdega kui meil, kuid keeletõõ korralduses oleks meil teõstelt maadelt õht-teõst kasulikku õle võtta.

Õiguskeel avaldab selles numbris professor Els Oksaare ettekande autoriseeritud teksti ja toimetuse kokkuvõtte Jussi Kallio esõnemõsõst.

KEELEPÄEVAL KÕNELDUT

SEADUSKEELE PROBLEEME SAKSAMAAL

Make everything as simple as possible, but not simpler¹ (A. Einstein)

Seda Albert Einsteini nõuannet vajab nii Saksa kui ka teiste riikide seadusandlus. Seaduste kättesaadavus ja arusaadavus on igivana probleem.

Üle 2000 aasta tagasi laskis Sürakuusa hirmuvalitseja Dionysios riputada seadused nii kõrgele, et ükski kodanik ei saanud neid lugeda. Inglise humanisti Thomas More'i raamatus "Utopia" (1516) kritiseerisid ideaalriigi elanikud sellist ühiskonda, kus on palju raskesti mõistetavaid seadusi, millest ei saada aru ja mida ei jõuta läbi lugeda. More'i ideaalriigis oli seadusi vähe ning need olid kõigile arusaadavad. Umbes 250 aastat hiljem kaebas ka saksa filosoof Hegel oma "Õigusfilosoofia alustes", et õigus on kättesaadav vaid õpetatutele.

Tänapäeva Saksamaal võib iga kodanik, kui ta seda tahab, lugeda kõiki seadusi. Paistab aga, et Dionysiose aegadest on olukord mõnes mõttes vähe muutunud. Tekib küsimus, kas ei ole paljud seadused abstraktsiooni ja mõistete redelil ka praegu liiga kõrgele riputatud. Vastus on jaatav. Tahaksin mõne selle tööga seonduva küsimuse kohta avaldada oma arvamust.

Põhiprobleem on õigustekstide, eriti seadustekstide liigne keerukus, millest tulenevalt on inimestel neist raske aru saada. Olukord muutub üha komplitseeritumaks: kasvab seaduste hulk, eriti suureneb see Euroopa Liidu õigusaktide arvel, juurde on tulnud tõlkeprobleematika.

Saksa õigusele on omane, et kehtivad kahesugused seadused: liidu seadused (*Bundesrecht*) ja 16 liidumaa seadused (*Landesrecht*). Liiduministeeriumides kehtib ühtne nõue, et seadus peab olema keeleliselt korrektne ja kodanikule nii arusaadav kui vähegi võimalik.² Alates 1965. aastast tegutseb Liidunõukogu juures seaduste keelelise redigeerimise keskus. Seal töötab aga vaid üks ametnik ja seegi osalise koormusega. Redigeerida tuleb parlamendis vastuvõetud tekste, mille sisu enam muuta ei saa. Aga ka vormimuudatus võib ju mõjutada väljendi semantilist struktuuri. Seepärast oleks otstarbekas, kui redigeerimisega tegelevad keeleteadlased saaksid osaleda õigusloomeprotsessis algusest peale. Selline võimalus on ette nähtud näiteks veitsi liiduvalitsuse õigusaktides.

---

¹ Tehke asi nii lihtsaks kui võimalik, kuid ärge lihtsustage.

² See, kuidas liidumaades toimitakse, oleneb ministeeriumide võimalustest. Hamburgis – Freie und Hansestadt Hamburg on ka üks liidumaa – on seaduseelnõude jm aktide vormiliseks ühtlustamiseks olemas *Formregeln für das Hamburgische Landesrecht*.

KEELEPÄEVAL KÕNEIDUT

Kõigis aruteludes, kus käsitletakse keelt – olgu see üld- või oskuskeel – tuleb lähtuda keele põhifunktsioonidest, tema seostest inimese ja ühiskonnaga. Seadusandjad ja seaduse täideviijad ei tegutse ju vaakumis: keele kaudu on nad seotud ühiskonna sotsiokultuurilise süsteemiga. Juba Platon tõstis esile keele kui tööriista, kui suhtlusvahendi funktsiooni.

Keel peegeldab ühiskonna eluavaldusi, vajadusi, väärtusi ja huve. Ta on samal ajal nii kultuuri osa kui ka selle sõnastaja. Keel ei ole üksnes rahva vaimse ja materiaalse kultuuri väljendusvahend, vaid ka üks tähtsamaid ühiskondlikke tegureid. Ilma keeleta ei saa funktsioneerida ükski ühiskondlik institutsioon. Keele kaudu toimub tegelikkuse struktureerimine ja klassifitseerimine. Iga keel aga toimib erisuguselt, sest sõnavara kaudu tunnetatakse tegelikkust üksnes sellele keelele omasel moel. Seetõttu ei tohiks õigusloomes olla sugugi ükskõik, millises keeles mõtted esialgselt sõnastatud on. Ükski mõte ei ole täpsem kui see keeleüksus, mille kaudu teda väljendatakse.

Kui rääkida keelest üldiselt, siis on tegemist abstraktsiooniga. Keel realiseerub keeikasutajate kaudu ning nende väljendus- ja mõistmissüsteeme tuleb analüüsida heterogeensusprintsüübi alusel. Peale selle kehtib igas ühiskonnas ka keele variatiivsuse põhimõte: kasutatakse situatsiooni-, klassi- ja grupispetsiifilisi variante. Seega on täiesti loomulik, et tekivad erialakeeled, mida kasutavad spetsialistid, näiteks juristid, arstid või keemikud.

Lähtudes tõigast, et keelt ei saa ühiskondlikest protsessidest isoleerida, on iseenesest mõistetav – seda tuleb ikka ja jälle rõhutada –, et **keelte erinevustele kui kultuuride omapärale tuleb praegustes majanduslikes, tehnilistes ja poliitilistes oludes pöörata erilist tähelepanu just nüüd, ajal, mil maailm on muutunud informatsiooni- ja interaktsiooni-maailmaks.** Seda hoolimata levinud arvamusest, et probleemid saaksid lahendatud, kui kõik toimuks vaid ühes, s.o inglise keeles.

Seaduskeelelt nõutakse selget väljendusviisi ja ühemõttelisust. Samas on vaieldav, kas ühemõttelisus on üldse võimalik. Filosoof C. F. von Weizsäcker on väitnud, et iga katse teha keelt üheselt mõistetavaks eeldab üldkeele kasutamist, mis aga ei ole üheselt mõistetav.³ Olukord muutub keerulisemaks, kui teame, et oskuskeelt ei kasuta ainult spetsialistid. Enamik inimesi puutub oma igapäevaelus kokku seaduskeele, arstide või farmakoloogide erialakeele või mõne muu oskuskeelega. Probleem võib tekkida siis, kui oskuskeeles mõistetakse väljendit tema algtäenduselt erinevalt. Lihtne lauseehitus, mis tavaliselt hõlbustab mõistmist, siin ei aita. Arusaamine võib osutada vaid näiliseks, seda ka spetsialistide puhul. Näiteks Saksa põhiseaduse artikkel 3 ütleb lihtsalt ja lühidalt: *Alle Menschen sind gleich.*⁴ Et see lause ei ole üheselt arusaadav ka juristidele, sellest annab tunnistust üle neljasajaleheküljeline kommentaar.

---

³ C. F. von Weizsäcker. Die Sprache der Physik. – Sprache und Wissenschaft. Hamburg 1960, lk 139.

⁴ Kõik inimesed on võrdsed.

KEELEPÄEVAL KÕNELDUT

Seaduskeele üle diskuteeritakse Saksamaal tavaliselt õiguskeele raames. Pidevaks arutlusaineks on seaduskeele ja üldkeele vahekord. Probleeme tekitavad seaduskeele väljendid, mis ühtivad vormilt üldkeele omadega, kuid erinevad tähenduse poolest. Nisugused on näiteks sõnad *inimene, loom, sünd, asi, mõrv*. Juriidilises kasutuses fikseeritakse nende tähendus mingi normi funktsiooniga. Võtkem näiteks diskussioon Saksa tsiviilseadustiku (*Bürgerliches Gesetzbuch*) § 218 ümber. Vaieldakse selle üle, millal eksisteerib inimene kui õigussubjekt. Karistusõiguses ei ole selget piiri selle vahel, mis on *bedingter Vorsatz (dolus eventualis, kaudne tahtlus)* ja *bewusste Fahrlässigkeit (luxuria, teadlik hooletus)*.⁵ Nimetada võib ka metafoorselt väljendit *hinkende Ehe* 'lonkav abielu'. See on seaduskeeles täpselt määratletud juriidiline mõiste: tegemist on abieluga, mida kahest riigist pärit abielupoolte puhul tunnustab vaid üks riik. Mittejuristid mõistavad aga oma üldkeeleteadmiste põhjal selle metafoori all halvasti kulgevat abielu.

Juurahariduse omandamisel õpitakse palju õigustermineid, näiteks et *Hausbesitzer* 'majaomanik' on *Grundstückseigentümer*; *Besitz* 'omand' on *tatsächliche Sachherrschaft*. *Finden* 'leidmine' on *Akt der Geschäftsbesorgung*, mille puhul ei ole oluline kadunud asja nägemine või avastamine, vaid selle enesele võtmine (*Bürgerliches Gesetzbuch* § 965). Ei õpita aga seda, kuidas õigusteksti üldkeelde ümber panna, kuigi see oskus on juristide ja mittejuristide suhtluses vältimatult vajalik. Seda laadi "tõlkemeetodid" on aga leksika eri abstraktsioonitasandite puhul problemaatilised, näiteks lekseemid *Schuld* 'süü', *Willenserklärung* 'tahteväljendus' ja *Idealkonkurrenz* 'ideaalkonkurents'.

Selgitada tuleb ka seaduskeele emotsioonivaba asjalikkust. Mittejuristidele on näiteks väljendid *positive Vertragsverletzung* 'positiivne lepingurikkumine' ja *erfolgreicher Mord* 'edukas mõrv' ebatavalised ja arusaamatud.

Seaduskeelelt nõutakse täpsust, efektiivsust ja arusaadavust. Seda on aga raske saavutada, sest seaduskeel on seotud mitmetähendusliku ja suhteliselt ebatäpse üldkeelega. Vahel on ebatäpsus ka õigustatud. Seda siis, kui kasutatakse väga üldisi, raskesti piiritletavaid mõisteid, nagu *Treu und Glauben* 'hea usk', *gute Sitten* 'head tavad', *Wert* 'väärtus, hind', *Zumutbarkeit* '(tingimuste, nõuete) vastuvõetavus'. Neid mõisteid konkretiseeritakse seaduse kohaldamise käigus, lähtudes kindlatest asjaoludest.⁶ Nad on vajalikud selleks, et muuta õigusnorm paindlikuks, paljudes olukordades kohaldatavaks.

Peatudes põgusalt seaduskeele stiilil, peab rõhutama, et seaduskeelele omaseid keerulise ülesehitusega pikki lauseid, kompleksset väljendusviisi, genitiivatribuutide kuhjamist, nominaalstiili ja passiivi kasutamist on tihti taunitud. Ja õigusega. Kuid selline väljenduslaad

---

⁵ E. Schmidhäuser. *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. Berlin 1982, lk 198 ja 208.

⁶ H. Müller-Tochtermann. *Zur Struktur der deutschen Rechtssprache*. – *Muttersprache* 69, 1959, lk 84–86.

KEELEPÄEVAL KÕNEIDUT

---

võib olla teatud tingimustes ka õigustatud. Näiteks on aastakümneid vaieldud nominaalstiili kasutamise üle õiguskeeles, eriti seaduskeeles. Keelekasutajaid püütakse sellest võõrutada. Mis aga puutub *ung-* (eesti *mine-*) lõpuliste substantiivide kasutamisse verbaalstiili asemel, siis tuleb tõdeda, et seaduskeeles on neil oma semantiline funktsioon. Vaadelgem järgmist lauset:

Der Verein wird aufgelöst durch Eröffnung des Konkurses 'Ühing likvideeritakse pankrotimenetluse algatamisega'.

Eröffnung des Konkurses 'pankrotimenetluse algatamine' on tervikmõiste, õigustermin, mida ei tuleks verbaalstiili abil ümber teha:

... *dadurch, dass der Konkurs eröffnet wird* '... sellega, et algatatakse pankrotimenetlus'.

Millised on seaduskeele funktsioonid, selles ei olda üksmeelele jõutud. Ühelt poolt on esile tõstetud, et seaduskeel ei pea veenma. Ta peab olema vaba emotsioonidest. Teda on võrreldud käsuga, mis nõuab tingimusteta kuuletumist ning mida ei ole tarvis põhjendada. Teiselt poolt rõhutatakse, et seadusandja ei tohiks keele puhul näha vaid mõtteväljenduse funktsiooni, ta peab keele kaudu mõjutama ka kaasinimeste käitumist.⁷

Mis puutub juba varem mainitud arusaadavusse, siis tänapäeval nõutakse seaduskeelelt lihtsust ja selgust demokraatiapõhimõttest lähtudes. See tähendab, et kodanikele tuleb tagada oma õiguste kaitsel võimaluste võrdsus. Adressaadina nähakse sel juhul kogu üldsust. Kuid mida vahetumalt seadus teatud elanikerühma puudutab, seda enam tuleb seadusloomes arvestada selle rühma arusaamisvõimalustega. See on tekitanud palju vaidlusi. Näiteks on väidetud, et võhik ei peagi seadusest aru saama, piisab sellest, kui advokaadid, notarid, kohtunikud ja muud ametnikud talle seadusi ja dokumente selgitavad. See asetab nad seaduskeeles antud informatsiooni üldkeelde ümberpanekul vahendaja rolli. On ka teistsuguseid arusaamu: kui jurist suudab kodanikule seadust selgitada, miks ei võiks siis seadust kohe nii sõnastada, et see oleks arusaadav.⁸ Siinkohal tahaksin aga rõhutada, et mõistmist (nii oskus- kui ka üldkeeles) ei saa käsitada ühedimensioonilisena. Mõistmine on lingvistilise variatsiooni sotsiaalse dimensiooni taustal alati mitmekihiline. Seaduste arusaadavuse aruteludel tuleb kaaluda, millisest konkretiseerimisastmest piisab, et tekst oleks arusaadav. Probleem puudutab otseselt õigustalituse juurde kuuluvaid isikuid, sest seaduste kohaldaja keeleline pädevus on väga oluline.

Kuidas seaduskeel kohaneb ühiskonnas ja üldkeeles toimuvate muutustega? *Bürgerliches Gesetzbuch* on näide selle kohta, kuidas vananenud keelendid elavad muutustest hoolimata

---

⁷ E. Oksaar. Sprachliche Mittel in der Kommunikation zwischen Fachleuten und zwischen Fachleuten und Laien im Bereich des Rechtswesens – Fachsprachen und Gemeinsprache. Düsseldorf 1979.

⁸ E. Oksaar. Sprache als Problem und Werkzeug des Juristen – Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie 53/1967, lk 91–132, siin lk 119 jj.

KEELEPÄEVAL KÕNELDUT

---

edasi. Ometi on ühiskonna areng põhjustanud muudatusi sealgi: §-s 1626 on väljend *elterliche Gewalt* 'vanemlik võim' asendatud väljendiga *elterliche Sorge* 'vanemlik hoolitsus'. Kuid §-dest 825 ja 847 võib ikka veel leida sõna *Frauensperson*, millel on teatav diskrimineeriv varjund.

Hoopis teistsugused probleemid ilmnevad seaduste tõlkimisel. Euroopa Liiduga liitumisel tõlgitakse paljud õigusaktid inglise või prantsuse keelest liikmesriikide keeltesse. Seadustekstide puhul ei ole tõlkijal tegemist mitte üksnes keelte, vaid ka õigussüsteemide erinevustega. Näiteks inglise mõiste *civil rights* ei lase end otse üle võtta Mandri-Euroopa õigussüsteemidesse. Isegi sama keelega riikides – Saksamaal, Austrias ja ka veitsis, kus saksa keel on üheks riigikeeleks –, kehtivad eri õigussüsteemid. See tähendab, et ka ühe ja sama sõna tähendus võib riigiti erineda. Sisusamasust, mida sõnastike järgi võiks eeldada, sageli ei ole, sest erinevus on tingitud mõiste funktsioonist. Näiteks föderalismi mõiste on saksa, prantsuse ja inglise õigussüsteemis erineva sisuga. Tegemist on probleemidega, mis tulevad esile ka üldkeelelõlgetes: saksa *Kultur* ja inglise *culture*, saksa *Zivilization* ja inglise *civilization* ei kattu tähenduslikult. Loomulikult ei tohi tõlkimisel lähtekeele lauseehitust üle kanda tulemkeelde.

Üle kahekümne aasta tagasi nentisin,⁹ et tulevane jurist peab põhjalikult järele mõtlema keele tähtsuse ja ühiskondlike funktsioonide üle. Ta peab oma emakeelt põhjalikult valdama ka siis, kui ta on mitmekeelne. Miks? Selleks et saavutada mõistete selgus ja väljenduse arusaadavus. Juristiharidust omandades saab ta aru, mida tähendab ühiskonnale õigus. Aga vaevalt on tal võimalik kogeda, et keel on ühiskonna jaoks veelgi olulisem. Ilma keeleta ei saa funktsioneerida ükski ühiskond, ükski sotsiaalne institutsioon. Olukorra selline hindamine on tänapäeva Saksamaal aktuaalne. Juristide koolituseks vajame muu hulgas ka sotsiosemantiliselt orienteeritud rakenduslikku õiguskeeleõpet, alates interaktsioonilise kompetentsi treeningust (nt kohtu ees esinemiseks) kuni tõlkeharjutusteni õiguskeelest üldkeelde ja vastupidi. Samuti peaks jurist olema suuteline osalema oma ala keele korraldamises. Keelt kui tööriista saab alati täiustada, otstarbekamaks muuta. Ka seaduskeelt.

Dr. Dr. h. c. mult.
ELSOKSAAR,
Hamburgi ülikooli üldise ja
võrdleva keeleteaduse professor

---

⁹ Vt viidet 7. Põhjalikumalt olen seaduskeelt ning üldkeele, oskuskeele ja õiguskeele suhteid käsitlenud artiklis „Alltagssprache, Fachsprache, Rechtssprache“ – Zeitschrift für Gesetzgebung 3/1989, lk 210–237.

KEELEPÄEVAL KÕNEIDUT

J. KALLIO AMETIKEELEHOOLDEST SOOMES

IX õiguskeelepäeval peetud ettekande refereering

Ametikeelehooldel on Soomes pikk traditsioon.

Keeleprobleemid muutusid Soomes aktuaalseks 19. sajandi keskpaiku, kui soome keelele hakati nõudma rootsi keelega võrdseid õigusi. Sellesuunalise rahvusliku liikumise eesotsas seisis Soome ühiskonnategelane, publitsist ja filosoof Johan Vilhelm Snellman. 1863. aastal õnnestus rahvuslastel oma tahe ametlikult läbi suruda: soome keel kuulutati rootsi keele kõrval teiseks riigikeeleks. Järgmise kahekümne aasta jooksul tuli hakata kõiki õigus- ja muid kodanikele mõeldud ametlike tekste välja andma ka soome keeles. Üleminek soome keele kasutusele oli vaevaline, sest vana rootsipärane kantseliit avaldas visa vastupanu (nt kohtuotsus, mis peale otsuse enda sisaldas ka osaliste isikuandmeid ja kaasuse kirjeldust, pidi olema sõnastatud ühe lausena). Tuli hakata võitlema selle eest, et ametlikud tekstid oleksid kodanikele arusaadavad, tuli kujundada oma, soome keelest lähtuv ametikeel.

See tegevus on jätkunud siiani ning jätkub edaspidigi. 1979. aastal loodi Soomes ametikeelekomisjon, kes töötas välja ametikeele arusaadavamaks muutmise meetmed. Eriti oluliseks pidas komisjon taotleda, et ametikeele selguse ja korrektsuse nõue tehtaks ametnikele kohustuslikuks valitsuse määrusega. 1982. aastal niisugune määrus ka anti. Sellega kohustati riigi-, maakonna-, linna- ja vallaasutusi pöörama oma keelekasutusele senisest suuremat tähelepanu.

Selle määruse alusel kaasati asjatundjana keelehooldetegevusse Kodumaa Keelte Uurimiskeskus, mille juurde rajati asjakohane keelebüroo. Büroo analüüsib üldsusele mõeldud ametlike tekstide keelt, annab nõu ja teeb kohtuvaidluste korral keeleekspertiise. Antakse ka tasulisi konsultatsioone. Koos Riigi Koolituskeskusega leitakse ametiasutustele keelealase täiendõppe võimalusi. Bürool on oma väljaanne Kielikello.

Pikaajalise pideva töö tulemusena on soome ametikeele kasutus tunduvalt paranenud. Dokumentide keel on korrektne, püütakse kasutada üldtuntud sõnavara, ülipikkadest keerukatest lausetest on üldjuhul loobutud, ülevaatlikkuse huvides on hakatud pealkirjastama tekstijaotisi jne. Tähtsamate seaduste ettevalmistamisse kaasatakse ka keeleasjatundjaid.

Uusi probleeme on aga kaasa toonud nn euroaktide tõlked, millega tuleb tegelda samasuguse visadusega.

Oma viimase aja suurimaks töövõiduks peavad soome keelehooldajad seda, et ametikeele korrektsuse nõue on nüüd kehtestatud ka seadusega. 2001. aasta alguses vastuvõetud haldusseaduse § 8 sätestab, et ametiisik peab kasutama asjalikku, selget ja arusaadavat keelt. See on vaid üks lause, kuid see on seaduses ja annab Soome inimesele põhimõttelise õiguse ametliku teksti koostaja segase sõnastuse eest kohtulikult vastutusele võtta.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

RIIGIKEEL ON RIIGI KEEL

Vaatlen Õiguskeele toimetuse palvel mõisteid **riigikeel, ametlik keel, asjaajamiskeel, töökeel, emakeel, võõrkeel ja vähemuskeel**¹. Neid kasutatakse paljudes seadustes, sealhulgas põhiseaduses ning alamates õigusaktides. Sageli on neil aga eri aktides eri sisu. Viimase tõuke sel teemal kaasa rääkida andis Riigikogus toimunud arutelu rahvasaadikute keeleoskusuete kaotamise üle.

Eelkõige lähtun nende mõistete kasutamisest Eesti seadustes, kuid selgituseks toon näiteid ka Euroopa teiste riikide põhiseadustest ja rahvusvahelisest õigusest.

Riigikeel ja ametlik keel

“Eesti entsüklopeedia” annab mõistele **riigikeel** järgmise seletuse: *riigikeel – hariduse, asjaajamise, teeninduse ja teabe kohustuslik, seadusaktiga määratud töökeel*. “Eesti keele sõnaraamat. ÕS 1999” aga ütleb, et *riigikeel on asjaajamise, teeninduse ja teabe kohustuslik, seadusega üldkasutamiseks (kuid mitte ainukasutamiseks) määratud keel*.

Riigikeele mõiste maht võib olla erisugune. Ilmekas näide selle kohta on 1934. aasta põhiseaduse § 5, kus on öeldud: *Eesti Vabariigi riigikeeleks on eesti keel. Riigikeele all tuleb mõista ametiasutiste asjaajamise keelt*.

Taasiseseisvunud Eesti riigikeele määratlus tuleneb põhiseaduse §-st 6: *Eesti riigikeel on eesti keel*.

Põhiseadus määrab ka kõrgeimate riigorganite – riigipea, valitsuse, parlamendi ja kohtu tegevuse alused. Seega on loomulik, et kõik põhiseadusest tulenevad toimingud tehakse riigikeeles: riigivõim pöördub rahva poole riigikeeles; riigikeeles koostatakse, kuulutatakse välja ja avaldatakse seadused ning muud ametlikud dokumendid; riigi põhiseaduslikud institutsioonid ning riigiasutused ja kohaliku omavalitsuse asutused teevad oma tööd riigikeeles. Avalikud teenused – arstiabi, haridus ja õigusabi –, mille tagamise eest riik vastutab, peavad samuti olema elanikele kättesaadavad riigikeeles. Avalik ringhääling peab olema riigikeelne. Avalikud trükiväljaanded peavad olema riigikeelsed, mis ei tähenda, et neid ei võiks olla ka teistes keeltes. Et riik on kohustunud tagama igale kodanikule põhiseaduse 2. peatükis loetletud põhiõigused ja vabadused, siis vastutab ta sellegi eest, et elanikel oleks võimalik neid õigusi ja vabadusi teostada ja seadusest tulenevaid kohustusi täita riigikeeles.

---

¹ Vt ka **Rein Kull, Henn Saari**. Riigikeel, võõrkeel, ametikeel, asjaajamiskeel, ametlik keel – Õiguskeel 2/1996, lk 37–40.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

Riigikeele mõiste on aga oluliselt laiem kui avaliku võimu teostamise keel. Eesti põhiseaduse preambuli kohaselt peab riik tagama eesti rahvuse ja kultuuri säilimise läbi aegade. Sellega on Eesti riik võtnud kohustuse hoolitseda eesti keele kui eesti rahvuse ja kultuuri olemusliku komponendi säilimise ja edendamise eest. Eesti keelele riigikeele staatuse andmine peab tagama kultuurikeelele väärilise arengu ja laia kasutusala.

Riigikeele kasutamist täpsustab keeleseadus, millest tulenevalt on eesti keele kasutamine kohustuslik avalikus teabes, reklaamis, kaupade märgistuses, kasutusjuhendites ja kohanimedes. Riigikeelt peab kasutama ka riiklikel atribuutidel, nagu pitsatid, kirjaplangid, registrimärgid, viidad jne.

Enamik riike määrab riigikeele – ühe keele või mitu keelt – oma põhiseaduses. Tavaliselt võetakse selleks riigi enamusrahvuse emakeel. Mõne riigi põhiseaduses kasutatakse peale riigikeele (ingl *state language* või *national language*) veel **ametliku keele** (ingl *official language*) mõistet. Näiteks Malta põhiseaduse kohaselt on malta keel riigikeel (*national language*), kuid parlamendi otsusega võib peale malta keele võtta ametliku keelena kasutusele ka inglise või muu keele. Säilitamiseks veitsi keelelist ja kultuurilist mitmekesisust kuulutab veitsi põhiseadus riigikeelteks (*national language*) saksa, prantsuse, itaalia ja retoromaani keele, andes seejuures konföderatsiooni ametliku keele staatuse saksa, prantsuse ja itaalia keelele ning jättes sellest ilma retoromaani keele, sest vähese kõnelejate arvuga retoromaani keeles üldjuhul seadusi ega muid õigusakte ei avaldata. Kolmanda maailma riikides on üsna tavaline, et endiste kolonisaatorite keel võetakse kasutusele ametliku keelena. Samal ajal nähakse põhiseaduses ette riigi kohustus arendada rahvuskeeli. See on nende riikide rahvusliku killustatuse ja keelelise kirevuse, sageli ka kohalike keelte ebapiisava arengu tagajärg. Euroopa riikides riigikeele ja ametliku keele mõiste enamasti kattub või on nad lähedased sünonüümid. Erinevus on selles, et ametliku keele puhul puudub side – või ei rõhutata seda – ühe rahvusega kui selle keele kandjaga. Seetõttu kasutatakse ametliku keele mõistet tihti ka rahvusvaheliste organisatsioonide koostöös ja piiriüleses koostöös (nt Euroopa Liidu ametlikud keeled).

Eesti seadustes ei ole ametliku keele mõistet kasutatud. Kui aga üks kunagine majandusminister tegi ettepaneku võtta Eestis inglise keel teiseks riigikeeleks, siis pidas ta silmas ametliku keele staatust. Sel juhul ei saa juttu olla riigikeelest, sest meil ei ole inglise keelt emakeelena kõnelevat elanikkonda. Eesti riigil ei ole ka kohustust inglise keelt säilitada ja arendada, ka ei pea ta viljelema ingliskeelset kultuuri.

Seega on riigikeele kasutusala ja funktsioonid üsna selgelt hoomatavad: riigikeelt tuleb kasutada igal pool, välja arvatud seadustes ettenähtud erandid ning perekonna- ja eraelu muud valdkonnad. Eesti seadusi lugedes aga torkab silma, et eesti keele kui riigikeele kohustuslikku kasutamist reguleeritakse rohkem kui 70 seaduses. Loomulik oleks keelekasutust reguleerida seal, kus toiminguid mingil põhjusel tehakse kas ainult võõrkeeles või kasutatakse teisi keeli eesti keele kõrval. Näiteks sätestatakse tolliseaduses, et tollidokumendid tuleb

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

vormistada eesti keeles, kuid välislepingus või tollieeskirjades ettenähtud juhtudel võib tollidokumente vormistada ka mõnes muus keeles. Riigikogu kodukorra seaduses, kohaliku omavalitsuse korralduse seaduses või valla või linna põhimääruses ei ole vaja riigikeelt asjaajamiskeelena kehtestada.

Teiste keelte kasutamise juhtumitele viitab põhiseadus seoses inimese põhiõigustega (individuaalne keeleõigus) ja vähemusrahvuse õigusega oma põlisel asualal oma emakeeles asju ajada (kollektiivi keeleõigus). Üldiste inimõigustega seonduvad näiteks § 21 sätted, mille kohaselt on igaühel õigus temalt vabaduse võtmise korral nõuda, et vahistamise põhjus tehakse talle teatavaks talle arusaadavas keeles. Vaba eneseteostamise (§ 19), sõnavabaduse (§ 45) ja informatsiooni saamise (§ 44) õigus on samuti otseselt seotud keelega. Et nimetatud õigusi saaksid kasutada ka Eestis elavad teistest rahvustest inimesed, on neil põhiseadusest tulenev õigus kasutada emakeelt oma kompaktsel asualal nii riigiasutuste ja kohaliku omavalitsuse asutustega suheldes (§ 51) kui ka kohaliku omavalitsuse sisemises asjaajamises.

Asjaajamiskeel, sisemise asjaajamise keel ja töökeel

Asjaajamiskeele määratlust põhiseadusest ei leia. Sõnaraamatuselgitusel (vt ÕS 1999: *asjaajamiskeel on ametiasjade ajamisel, samuti ametiasutuste ja isikute suhtlemisel kasutatav keel*) on oht jääda üldsõnaliseks. Kõige üldisem määratlus – asjaajamiskeel on asjaajamises kasutatav keel – on tautoloogiline. Seetõttu oleks otstarbekas kõigepealt avada asjaajamise sisu. Eesti õigusaktides esitatud tunnuste põhjal hõlmab asjaajamine dokumentide loomist, registreerimist, edastamist, süstematiseerimist, hoidmist ja kasutamist. Dokumendi all mõistetakse mis tahes teabekandjale jäädvustatud teavet, mis on saadud või loodud asutusele või isikule pandud ülesannete täitmise või otsuse vastuvõtmise käigus ning mille sisu, vorm ja struktuur on küllaldane faktide tuvastamiseks või tegevuse tõestamiseks. Milliseid dokumente koostatakse või kuidas neid täpselt menetletakse, see nähakse ette asutuse põhimääruses või põhikirjas.

Sisemine asjaajamine on dokumendi menetlemine selle loomisest ja asutusse saabumisest kuni asutusest väljasaatmiseni. Sisemise asjaajamise alla mahuvad näiteks asutusse saabunud dokumendi registreerimine, läbivaatamine, kasutamine ja asutusesisene kooskõlastamine ning tõestus-, kinnitus-, kooskõlastus- või täitmismärke tegemine. Kui kohalik omavalitsus taotleb vähemuskeelse sisemise asjaajamise luba, nagu seda on teinud Narva ja Sillamäe, siis selle saamise korral võivad ametnikud loetletud toiminguid teha vähemusrahvuse keeles. Kuid asutuses sellise dokumendi koostamist, mis tuleb seaduse kohaselt avalikustada, ei peeta sisemiseks asjaajamiseks ning näiteks kohaliku omavalitsuse volikogu määrus või istungi protokoll tuleb vormistada ja avalikustada eesti keeles. See käib ka raamatupidamis-dokumentide ja -aruannete kohta, mille üle on kehtestatud riiklik järelevalve.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

Töökeele (varem töökorralduskeel) mõistet ei ole keeleseaduses ega põhiseaduses kasutatud, kuid seda võib kohata mitmes teises Eesti õigusaktis. Töökeele all on mõeldud keelt, mida kasutatakse mingi komisjoni, komitee, juhatuse, koosoleku või registri töös. Valla või linna põhimääruses on ette nähtud valla või linna volikogu istungi töökeel. Et asjaajamiskeel hõlmab nii suulist kui ka kirjalikku suhtlemist, on suulisele suhtlemisele viitava töökeele ettenägemise vajalikkus küsitav. Töökeelt on oma põhimääruses reguleerinud ka mitu rahvamaja, kultuurikeskust, raamatukogu jne. Sellel oleks mõtet vaid siis, kui mingi üksuse töökeelena nähakse ette muu kui eesti keel.

Mitmes õigusaktis on rahvusvahelise organisatsiooni töös kasutatavale keelele viidates kasutatud **ametliku töökeele** mõistet. Näiteks nõutakse kaitseväliselt mõne NATO ametliku töökeele valdamist, patendivolinikule on kehtestatud Euroopa Patendiameti ametliku töökeele valdamise nõue, riigihanked tuleb teatud juhtudel vormistada Maailma Kaubandusorganisatsiooni ametlikus töökeeles jne.

Ka valitsustevahelistes kokkulepetes on määratud töökeel, millena mõistetakse lepinguosaliste suhtlemise keelt. Ametliku töökeele suhtes lepatakse kokku ka rahvusvaheliste ürituste puhul. Näiteks on kongressi, konverentsi või sümposiooni ametlik töökeel see keel, milles avaldatakse ettekanded ja ametlikud dokumendid ning millesse ürituse korraldaja laseb tõlkida muus keeles tehtud ettekanded.

Emakeel, vähemusrahvuse keel ja võõrkeel

Peale käsitletud mõistete, mis iseloomustavad keele funktsioone eri eluvaldkondades, on põhiseaduses ja keeleseaduses kasutatud ka mõisteid **emakeel**, **vähemusrahvuse² keel** ja **võõrkeel**.

Need väljendavad keele ja selle kasutaja psühholingvistilist suhet. *Emakeele* ammendavat, kõiki elujuhtumeid hõlmavat määratlust ei ole teadlastel siiani õnnestunud anda. Sellest hoolimata võib oma emakeele määramisega raskusi olla vaid absoluutselt kakskeelsel inimesel. Põhiseaduses ja keeleseaduses on emakeele mõistet kasutatud seoses diskrimineerimise keelamise ja vähemusrahvuste õiguste tagamisega. Et Eestis elab paljudest rahvustest inimesi, siis on mõistetav, et riik ei saa võtta endale kohustust tagada igäihele tema emakeele

---

² On tekkinud poleemika sõnade *vähemusrahvus* ja *rahvusvähemus* tõlgendamise ümber. (Vt nt **O. Kurs** ja **E. Berg**. Etnilised vähemused ja uusasukad Eestis – Akadeemia 2/1995, lk 260–275; **J. Viikberg**. Vähemusrahvus – Keel ja Kirjandus 3/2001, lk 197–201.) Eesti seadustes on enamasti kasutatud *vähemusrahvust* (nt põhiseadus, kodakondsuse seadus, kohaliku omavalitsuse korralduse seadus, keeleseadus, erakonnaseadus). *Rahvusvähemust* on kasutatud haridusseaduses ja rahvusvaheliste lepingute ratifitseerimise seadustes (nt Eesti Vabariigi ja Ungari Vabariigi sõpruse ja koostöö aluste lepingu ratifitseerimise seadus, Eesti Vabariigi ja Kasahstani Vabariigi vahelise vastastikuse mõistmise ja koostöö lepingu ratifitseerimise seadus), samuti valitsuse dokumentides (nt “Integratsioon Eesti ühiskonnas 2000–2007”). Artiklis on ühtluse huvides kasutatud *vähemusrahvust*.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

õpetamine. Seda õigust saab teostada vaid kollektiivi õigusena. Kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis ja vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioonis, millega on ka Eesti ühinenud, võtavad riigid endale kohustuse tunnustada ja kaitsta vähemusrahvusi ja nende õigust kasutada oma keelt majandus-, sotsiaal-, poliitika- ja kultuurivaldkonnas. Õigust emakeelele kui üht põhilist inimõigust käsitatakse õigusena emakeelt õppida, arendada ja säilitada.

Vähemusrahvuse keel on keeleseaduses määratletud võõrkeelena, mida vähemusrahvusest Eesti kodanikud on Eestis põliselt kasutanud emakeelena. Võõrkeel aga on keeleseaduse mõttes iga muu keel peale eesti keele. Võõrkeelega seotud küsimused – nende valik, õpetamise maht ja nõutavad tulemused – on eeskätt riigi hariduspoliitika osa, samal ajal kui vähemusrahvuse keele kasutamise õiguse andmine on riigi kohustus.

Vähemusrahvuste õiguste kaitse on paljudes riikides reguleeritud põhiseadusega. Norra põhiseadus sätestab riigi kohustuse luua saami vähemusele tingimused kultuuri, keele ja eluviisi hoidmiseks ja arendamiseks. Sloveenia põhiseadus reguleerib ungari ja itaalia põlisvähemuse õigust vabalt kasutada oma rahvussümbolikat, ühineda oma kultuuri kaitsmise ja säilitamise nimel organisatsioonidesse, arendada majandust, kultuuri ja teadust, meedia- ja kirjastustegevust ning õigust luua omakeelseid ja oma õppekava alusel töötavaid haridusasutusi. Soome põhiseadus tagab saamidele kui põlisrahvale ning mustlastele ja teistele vähemusrühmadele õiguse säilitada oma keelt ja kultuuri. Horvaatia põhiseadus tagab ÜRO deklaratsioonide ja vaba maailma muude demokraatianormide alusel horvaadi rahva õigustega võrdsed õigused serblastele, moslemitele, sloveenidele, t ehhidele, slovakkidele, itaallastele, ungarlastele, juutidele ja teistele vähemustele.

Eesti põhiseadus ei näe ette, milliseid siin elavaid rahvusi või rahvusrühmi käsitada vähemusrahvusena. Olulisemad vähemusrahvuste õigusi käsitlevad rahvusvahelised dokumendid, nagu vähemusrahvuste kaitse raamkonventsioon ning ÜRO deklaratsioon rahvus-, usu- ja keelevähemustesse kuuluvate isikute kohta jätavad vähemusrahvuse kriteeriumid iga riigi enda otsustada. Euroopa piirkondlike ja vähemuskeelte harta ütleb, et piirkondlik või vähemuskeel on keel, mida on riigi territooriumil traditsiooniliselt kasutanud selle riigi kodanikud, kes on arvuliselt vähemuses ja kes räägivad riigi ametlikust keelest erinevat keelt.

1993. aastal vastu võetud vähemusrahvuse kultuuriautonoomia seadus käsitab vähemusrahvusena Eesti territooriumil elavaid Eesti kodanikke, kellel on Eestiga kauaaegsed kindlad ja kestvad sidemed, kuid kes erinevad eestlastest oma etnilise kuuluvuse, kultuurilise omapära, religiooni või keele poolest ning on ajendatud soovist üheskoos alal hoida oma kultuuritavasid, religiooni või keelt, mis on aluseks nende ühisele identiteedile. 1925. aasta seaduse eeskujul nimetatakse vähemusrahvustena sakslasi, venelasi, rootslasi ja juute ning neid rahvusrühmi, kuhu kuulub üle 3000 inimese. 1925. aasta seaduse põhimõtted ei vasta aga pärast Teist maailmasõda kujunenud olukorrale. See on tekitanud seaduse tõlgendamisel, eriti keelekasutust reguleerivate sätete kohaldamisel väärarusaamist. Probleeme tekitab

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

vähemusrahvuse määratluses näiteks see, mida mõista kauaaegsete kindlate ja kestvate sidemete all. OSCE ja teised rahvusvahelised organisatsioonid on soovitanud käsitada pärast sõda Eestisse asunud hilismigrante vähemusrahvusena, kuigi paljudel neist on kodakondsus määramata või on nad hoopis teise riigi kodanikud.

Lõpetuseks

Käsitletud mõistetele on peaaegu võimatu anda täielikku ja ammendavat, kõiki rahuldavat määratlust. Alati ei ole abi ka rahvusvahelistest lepetest või sellest, kuidas neid mõisteid kasutavad teised riigid. Et otsuste tegemine artiklis käsitletud mõistetega seotud valdkondades kuulub riigi keelepoliitika osana Eesti riigi ainupädevusse, võib vaid loota, et nii Riigikogu kui ka Vabariigi Valitsus püüavad oma õigusaktides kasutada neid ühemõtteliselt, hoiduvad ülereguleerimisest ning vajaduse korral avavad mõistete sisu.

ILMARTOMUSK,
Keeleinspektsiooni peadirektor

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

KARISTUSSEADUSTIKU TERMINOLOOGIAST (2)

(Algus Õiguskeeles nr 5/2001)

6. Süü

Süü on karistatava teo ehk deliktstruktuuri kolmas, viimane tasand. Sellel tasandil tuleb otsustada, kas koosseisupärasest õigusvastast tegu tuleb isikule ette heita või mitte. Personaalne etteheide annab tavaliselt aluse isiku karistamiseks. Samas võib isiku suhtes mittesüüliselt toimepandud teo eest kohaldada ka muud mõjutusvahendit (nt § 87 alusel 13-aastase lapse paigutamine erikasvatust vajavate õpilaste kooli).

KarS-is käsitletakse *süüid* 2. peatüki 3. jaos. Termin ise on küll üldtuntud, kuid KarS-i uue, nn finalistliku deliktstruktuuri käsitlusest tulenevalt erineb selle terminiga väljendatud mõiste sisu KrK-s kasutatud mõiste sisust. KrK järgi käsitatakse *süü vormidena* tahtlust ja ettevaatamatust (§ 3 lg 1), kuid KarS-i järgi on tahtlus ja ettevaatamatus üksnes süüteokoosseisu *subjektiivsed tunnused* (§ 12 lg 3). Kui tuvastatakse, et tegu on toime pandud tahtlikult, ei saa veel midagi öelda süü enda kohta. Mõistet *süü vorm* KarS ei tunne.

KarS-is *süü* mõistet täpselt ei sõnastata. See määratletakse kui isiku otsus käituda normivastaselt, kuigi tal on võimalus käituda normikohaselt.²⁰ Sellest lähtudes ja süü olemasolu eeldades öeldakse KarS-i §-s 32, et *isik on teo toime pannud süüliselt, kui ta on süüvõimeline ja puuduvad süüid välistavad asjaolud*.

Süü esimene positiivselt antud tunnus on seega *süüvõime*. Paragrahvi 33 järgi on isik süüvõimeline, kui ta on teo toimepanemise ajal süüdiv ja vähemalt 14-aastane. *Süüdivus* tähendab §-s 34 käsitletud psüühikahäirete puudumist (isik ei ole vaimuhaige, nõrgamõistuslik, nõdrameelne vms). Alla 14 aasta vanune isik on karistusõiguslikus mõttes süüvõimetu, kuid tema puhul ei räägita süüdimatusest. Ta on süüvõimetu oma ea, mitte süüdimatuse tõttu. Muidugi on võimalik, et näiteks 13-aastane laps on nõrgamõistuslik või vaimuhaige. Sel juhul on ta süüvõimetu kahe tunnuse – süüdimatuse ja ea alusel.

KrK § 11 järgi on *süüdivuse* õiguslikuks kriteeriumiks *võime endale oma teost aru anda või seda juhtida*. KarS-i §-s 34 on see sõnastatud teisiti – kui *võime aru saada oma teo keelastest ja oma käitumist vastavalt sellele juhtida*. Seega tähendab *süüdivus* sisuliselt *arusaamist oma teo ebaõigussisust*. Selline võime võib olla ka piiratud ja KarS-i § 35 toob Eesti karistusõigusesse uue mõistena *piiratud süüdivuse*.

Peale *süüdimatuse* õiguslike kriteeriumide kasutab KarS uusi mõisteid ka isiku vaimse seisundi kirjeldamiseks. Nimelt võib isiku karistusest kõlbmatu katse korral vabastada, kui isik oma

---

²⁰ Lähemalt E. Samson (viide 13), lk 210.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

vaimse küündimatuse tõttu ei saa aru katse kõlbmatusest (§ 26 lg 2). Tegemist võib olla piiratult süüdiva isikuga, näiteks debiiliku või psühhopaadiga, või süüdiva, kuid väga lihtsameelse või ebausklüü inimesega (näiteks püütakse naaskliga õlest kuju läbi torgates ja loitsides esile kutsuda kellegi surma). Ettevaatamatuse korral puudub isiku süü, kui ta oma vaimsete või füüsiliste võimete tõttu ei ole suuteline aru saada, mida temalt eeldatakse, või ei suuda oma käitumist asjakohaselt juhtida (§ 38). *Süüdimatus* hõlmab ka mõisted *eeldatavus* ja *mitte-eeldatavus*. Ka siin ei ole tegemist *süüdimatuse* või *piiratud süüdivusega*, vaid isik on sattunud niisugusesse olukorda, millega toimetulekuks tal puuduvad võimed.

Kõik käsitletud mõisted käivad *isiku* kohta, keda tuleks nimetada *tegijaks* või koguni *kurjategijaks*. On aga võimalik, et hoopis kannatanu on vaimuhaige, vaimselt küündimatu vms. Näiteks vägistamine (§ 141) tähendab inimese – naise või mehe – *abitu seisundi* või *arusaamisvõimetuse* ärakasutamist, sest § 147 kohaselt ei ole alla 10 aasta vanune isik võimeline seksuaalsüüteo aru saada. Kannatanu puhul ei tohi mõisteid *süüvõimeline*, *süüdimatu*, *piiratult süüdiv* vms kasutada, sest tema puhul ei saa rääkida süüst. Tema teos ei ole ebaõigussisu.

Süüid välistavad asjaolud (§-d 38–43) näitavad, et isik on küll toime pannud õigusvastase teo, kuid seda ei heideta talle ette. Teo ebaõigussisust hoolimata leiab riik, et teo toimepanijal ei ole vaja karistada. Kuid sellest samast ebaõigussisust tulenevalt on teole antav hinnang tauniv, mistõttu siin võiks kasutada ka väljendit *vabandavad asjaolud*. Isiku tegu on vabandata ehk andestata.

KarS-i § 39 toob Eesti karistusõigusesse uue mõiste – *eksimus teo keelatuses* ehk *keelueksimus*. Senine õigusdogmaatika kasutas *juriidilise eksimuse* mõistet. See ei ole aga täpne, sest nagu faktiline eksimus võib ilmnedagi eri tehiloode puhul, nii võib ka juriidiline eksimus tuleneda sellistest õigusasjaoludest, millel ei ole isiku süü üle otsustamisel vähimatki tähtsust (nt isik arvab ekslikult, et süüteo eest karistatakse ainult rahalise karistusega, mitte vangistusega vms). Keelueksimus ei välista *koosseisutahtlust*, s.o kui isik paneb koosseisupärase teo toime tahtlikult, kuid peab ekslikult oma tegu lubatuks. *Vältimatu eksimuse* korral (§ 39 lg 1) puudub isiku teos süü, sest ta ei saa aru oma teo ebaõigussisust.

Mõiste *vabatahtlik loobumine* on nii KrK-s kui ka KarS-is. KrK §-s 16 on kõne all *loobumine kuriteo lõpuleviimisest*, mis ei ole iseenesest vale. Kuid paragrahvi pealkiri – *loobumine kuriteo toimepanemisest* – on vale. Vale seepärast, et toimepanemisest ei saa loobuda: teo jõudmisega katse staadiumi on karistatav tegu juba tehtud. Seepärast kasutatakse KarS-i §-des 40–43 mõistet *süüteo katkestamisest loobumine*. Loobumise võimalused sõltuvad sellest, kas tegemist on *lõpetamata katsega* või *lõpetatud katsega* (§-d 41 ja 42). Neid ei tohi segi ajada mõistepaariga *lõpuleviidud süütegu* ja *lõpetatud süütegu*. Nende mõistepaaride puhul tekib erinevus juhul, kui seaduses sisalduva koosseisu järgi on süütegu lõpule viidud varem, kui see tegelikult lõpule jõuab. Nii on näiteks väljapressimine (§ 214) juriidiliselt lõpule viidud juba nõudmise esitamisega, faktiliselt jõuab tegu lõpule varalise kasu saamisega.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

Tuvastanud teo süülisuse, oleme läbinud kõik kolm deliktstruktuuri tasandit ja jõudnud järeldusele, et tegu saab isikule ka subjektiivselt ette heita ehk süüks panna ehk *subjektiivselt omistada*. Eelmisel, õigusvastasuse tasandil, *omistasime* isikule teo *objektiivselt*, tuvastasime selle objektiivse ebaõigussisu.²¹

7. Karistuste süsteem

KarS laiendab oluliselt karistuste süsteemi, muutes ka terminoloogiat. Et KarS näeb ette ka juriidilise isiku vastutuse, sõltub karistus sellest, kas tegemist on füüsilise või juriidilise isikuga. Karistused erinevad ka kuriteo ja väärteo puhul. Põhiliselt säilitatakse kaks karistusliiki: *põhikaristused ja lisakaristused*.

Ülevaatlikkuse huvides vaadeldgem varem kehtinud karistusi ja praegu kehtivaid karistusi võrdleva tabeli alusel.

KarS	Sisu	Krk või HÕS	Sisu
§ 44	Rahaline karistus kuriteo eest	KrK § 28	Rahatrahv kuriteo eest
§ 45	Vangistus kuriteo eest	KrK § 23	Vabadusekaotus kuriteo eest
§ 46	Juriidilise isiku sundlõpetamine		
§ 47	Rahatrahv väärteo eest	HÕS § 21	Rahatrahv haldusõigusrikkumise eest
§ 48	Arest väärteo eest	KrK § 23 ¹ HÕS § 23	Arest kuriteo eest Haldusarest
§ 49	Tegutsemiskeeld (lisakaristus kuriteo eest)	KrK § 27 HÕS § 22	Teataval ametikohal töötamise või tegevussalal tegutsemise õiguse äravõtmine (lisakaristus kuriteo eest) Eriõiguse äravõtmine (lisakaristus haldusõigusrikkumise eest)

²¹ Omistamisest lähemalt **J. Sootak**. Kui see ometi nii lihtne oleks! – Õiguskeel 2000, nr 4, lk 16.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

§ 50	Juhtimisõiguse äravõtmine (lisakaristus kuriteo eest)	KrK § 27 lg 3 HÕS § 27	Lisakaristus kuriteo eest Põhi- või lisakaristus haldusõigusrikkumise eest
§-d 51 ja 52	Relvaomamisõiguse ja jahipidamisõiguse äravõtmine (lisakaristus kuriteo eest)	KrK § 27 HÕS § 23	Lisakaristus kuriteo eest Põhi- või lisakaristus haldusõigusrikkumise eest
§ 53	Varaline karistus (lisakaristus kuriteo eest)	KrK § 31 (kuni 1992.a)	Üldkonfiskeerimine (lisakaristus kuriteo eest)
§ 54	Riigist väljasaatmine (lisakaristus kuriteo eest)	KrK §-d 24 ja 25 (kuni 1992.a)	Asumisele saatmine ja väljasaatmine siseriiki (lisakaristus kuriteo eest)

Ilmneb, et osa karistusliike on lihtsalt muutnud oma nime. Näiteks *vabadusekaotuse* (KrK § 23) asemel on nüüd *vangistus* (KarS § 45). *Rahatrahv* on nüüd *väärteo eest ettenähtud karistus* (KarS § 47), sest seni võis seda kohaldada nii kuriteo (KrK § 28) kui ka haldusõigusrikkumise eest (HÕS § 21). *Rahatrahv* kannab nüüd *rahalise karistuse* nime. KarS säilitab rahalise karistuse päevamäärasüsteemi (§ 44). Päevamäära järgi arvutatakse karistuse suurus summana, mis on päevamäära ja päevasissetuleku korrutis. Sisuliselt korrutatakse trahvipäevade arv (§ 44 lg 1) ja päevasissetulek (§ 44 lg 2). Väärteo eest kohaldatava rahatrahvi suurst väljendatakse uue mõistega *trahviühik* (§ 47 lg 1).

On ka uued karistused: KarS-i § 53 kehtestab *varalise karistuse*, mida võib sisuliselt mõista vara konfiskeerimisena. (KrK kunagise § 31 analoog). Samuti näeb KarS § 54 ette *riigist väljasaatmist*, mida kohaldatakse välisriikide kodanike suhtes. KrK kunagised §-d 24 ja 25 – asumisele saatmine ja väljasaatmine – nägid ette sisepagenduse.

8. Karistuse kohaldamine

Karistuse kohaldamine on üldmõiste, mis peab hõlmama nii karistuse *mõistmise* kui ka *määramise*. Karistus *mõistetakse* kuriteo eest ja seda teeb kohus või kohtunik. Karistus *määratakse* väärteo eest. Seda teeb kohtuväline menetleja, näiteks politseiametnik.

KarS-i § 56 näeb ette karistuse kohaldamise alused, millest ühena võib nimetada süüd. Tegemist on mõõdetava suurusega. Seniste *vastutust kergendavate* ja *vastutust raskendavate asjaolude* (KrK §-d 37 ja 38) asemel kasutatakse KarS-i §-des 57 ja 58 *karistust kergendavaid* ja *karistust raskendavaid asjaolusid*. Muutmise põhjus on *vastutuse* sisu

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

ebamäärarus.²² Kui *vastutuse* all mõista eelkõige karistust – ehkki näiteks KarS-i § 87 kohaselt alaealise suhtes kohaldatav mõjutusvahend ei ole karistus –, siis ei saa §-des 57 ja 58 nimetatud asjaolud olla muud kui *karistust kergendavad või raskendavad asjaolud*.

KarS-i § 56 ei arvesta karistuse mõistmisel enam isikut (vrd KrK § 36). Loobuda inimese karistamisest, karistuse kergendamisest või raskendamisest sellepärast, et ta on niisugune või teistsugune – see on teadlik õiguspoliitiline valik. Ka KrK järgi ei olnud korrektne arvestada karistuse mõistmisel *isiksust*, mis teatavasti on inimese individuaalsete iseärasuste, nt temperamendi, iseloomu jms kogum. Isiksuse arvestamine karistuse mõistmisel läheb vastuollu inimväärikuse põhimõttega. Teatud juhtudel, nagu karistusest tingimisi vabastamisel § 73 lõike 1 alusel, seda siiski tehakse, kuid lähtudes *teoseotusest*. See tähendab, et karistuse mõistmisel võib isikuomadusi arvestada üksnes niivõrd, kuivõrd need on toimepandud teoga seotud, ilmnevad teos.

KarS-i §-d 63–65 reguleerivad karistuse mõistmist mitme süüteo korral. Kui KrK järgi (nt § 40 lg 1) mõistab kohus karistuste liitmise järel *lõpliku* karistuse, siis KarS (nt § 63 lg 1) kasutab uut mõistet *liitkaristus*. Muudatus on tingitud asjaolust, et esimese astme kohtu mõistetud karistus ei tarvitse olla veel lõplik. Seda võib muuta nii ringkonna- kui ka Riigikohus. *Liitkaristus* ütleb selgelt, et karistus on kokku pandud vähemalt kahe süüteo eest mõistetud karistusest.

Karistuste liitmisega seoses on veel lõplikult välja kujunemata teatavad mõisted, mida küll KrK ega KarS ei kasuta, kuid mis on dogmaatikas hädavajalikud ja kasutusel. Näiteks kui isik mõistetakse süüdi mitme süüteo eest, nimetatakse seda enamasti süütegude *konkurentsiks* (tuntakse *ideaalkonkurentsi* ja *reaalkonkurentsi*). Aeg-ajalt räägitakse ka *kogumist* kui *konkurentsi* sünonüümi, siis võib kasutada termineid *ideaalkogum* ja *reaalkogum*. Ka Vene õigus ei kasuta *konkurentsi* mõistet, vaid räägib *kogumist* (*sovokupnost*). Neid võib aga eristada nii, et *kogumist* räägitakse siis, kui isik mõistetakse süüdi vähemalt eriosa kahe paragrahvi alusel. Kui see aga nii ei ole (nt kaks süütegu on osa ja terviku või üld- ja erinormi vahekorras), siis paragrahvid *konkureerivad*, üks neist astub tagasi, nad ei moodusta kogumit. Saksa õigusterminoloogia mõjul on aga tulnud käibele uus mõistepaar: *teoihtsus* (*Tateinheit*) ja *teopaljusus* ehk *teomitmus* (*Tatmehrheit*). Esimene neist tähendab *ideaalkogumit* (üks tegu – mitu paragrahvi), teine *reaalkogumit* (mitu tegu – mitu paragrahvi). Aeg peab näitama, millised mõisted meie õiguskeelde juurduvad.

9. Asenduskaristused

Nii KrK (nt § 28 lg 4 ja § 46) kui ka KarS tunnevad *karistuse asendamist*. KarS-is on seda käsitletud 4. peatüki 2. ja 3. jaos, mille kohaselt on peale põhi- ja lisakaristuse ka

---

²² *Vastutuse* keelelise ja sisulise külje kohta vt J. Sootak. *Kriminaalvastutus* – kas õiguskeele võõraslaps? – *Õiguskeel* 1996, nr 5, lk 46.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

asenduskaristused. Mõlemad seadustikud võimaldavad asendada maksmata jäänud rahatrahvi (KrK § 28 lg 4) ning rahalise karistuse, rahatrahvi või varalise karistuse (KarS 4. ptk 3. jagu) vangistuse või arestiga. Selliselt kohaldatuna on need karistused asenduskaristused.

KarS-i 4. peatüki 1. jagu toob meie õigussüsteemi veel ühe täiesti uue, kuigi mujal ammu tuntud asenduskaristuse – *üldkasuliku töö* (§ 69). Omaaegselt *paranduslikust tööst* (KrK § 26) erineb see ennekõike selle poolest, et üldkasulikku tööd tehakse vabatahtlikult ja tasuta ning mitte oma senisel töökohal, vaid mujal, mittetulunduslikus valdkonnas (nt haiglas või koristustöodel).²³ Üldkasulik töö on kõige levinum *vabadusekaotuse alternatiiv*. Teine selline on meilgi juba ammu tuntud ning ka KarS-i §-des 73–75 ettenähtud *tingimisi vabastamine*. Selle kõrval on käibel ka keelendid *tingimisi vangistus* ja *tingimisi süüdimõistmine*. *Tingimisi süüdimõistmine* ei ole aga õige, sest süüdi mõistetakse kohtualune ilma igasuguste tingimusteta. Küll aga võib teda mõistetud karistusest teatud tingimustel vabastada. Sellist süsteemi tähistatakse Prantsuse-Belgia terminiga *sursis*. Kui aga süüdimõistmisel jäetakse karistus mõistmata, siis on tegemist Anglo-Ameerika variandiga, mida nimetatakse *probatsiooniks*. Meil on kasutusel *sursis*. Seetõttu ei ole meil seda süsteemi õige nimetada *probatsiooniks*, vaid *tingimisi karistamiseks*. Kui aga jutt on tingimisi karistamisega kaasnevast käitumiskontrollist (KarS § 74), siis tähendab see sisuliselt *kriminaalhooldust*²⁴.

Peale alternatiivide tuntakse paljudes riikides ka vabadusekaotuse *surrogaate*, näiteks *nädalalõpuvangistust*, *koduaresti* ja *elektroonilist järelevalvet*. Viimast nimetust kasutatakse ka koduaresti korral. Meie seaduses *surrogaadi* mõistet ei kasutata, kuid KarS-i § 66 alusel on võimalik kanda karistust *ositi*. Näiteks on kohtualusel lubatud arest või kuni kuuekuuline vangistus vanglas ära kanda laupäeviti ja pühapäeviti, tööpäevadel aga võib ta pühenduda tööle ja perekonnale.

Karistusest vabastamise ühe vormina on KarS-i §-s 80 ette nähtud *loomulik karistus* ehk *poena naturalis*, kuigi seda nii ei nimetata. See on põhjendatud juhul, kui süüdlane on saanud oma süüteo tõttu palju rängemini karistada, kui seda teeks riik.

10. Konfiskeerimine

KrK tundis kaht konfiskeerimise liiki: vara konfiskeerimine ehk üldkonfiskeerimine kui lisakaristus (§ 31) ja erikonfiskeerimine kui kindlustuslik sunnivahend (§ 33). Viimati nimetatud juhul võeti ära kuriteoga saadud vara ning kriminaalasja menetlemisel avastatud ese, mille omamiseks puudus isikul luba. Konfiskeerimise, küll ilma täiendosata *eri-*, on KarS säilitanud (§ 83 jj). Üldkonfiskeerimisest on KarS loobunud. Siiski võib KarS-i § 53 kohaselt lisakaristusena mõista varalise karistuse, mis võib seisneda süüdimõistetu kogu vara

²³ Vt lähemalt J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn, Ilo, 2001, lk 143.

²⁴ Kriminaalhooldusseadus – RT I 1998, 4, 62.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

väärtuseni ulatuva summa väljanõudmises. See ei ole aga konfiskeerimine, sest süüdimõistetud peab tasuma teatud rahasumma ning kui tal see on, ei hakata tema vara ära võtma.

KarS-is on keelendeid, mida kasutatakse konfiskeerimist käsitlevates sätetes, ehkki need kuuluvad *süüteo* mõiste juurde.

Konfiskeerimisele kuulub *süüteo vahend* (§ 83 lg 1). See on teo juurde kuuluv koosseisuasjaolu, näiteks relv, mida kasutatakse röövimisel (§ 200 lg 3 p 5). Senine seadus ja dogmaatika eristasid kuriteo *riista* ja *vahendit* (KrK § 33 lg 3). Esimene neist tähistas eriosa kuriteokoosseisu kuuluvat asjaolu (nt sissemurdmisriist), teine aga mitte (nt auto, millega sõideti sissemurdmiskohta). KarS loobub sellisest eristusest ning kasutab üksnes *vahendi* mõistet. Süüteokoosseisus kirjeldatud teo juurde kuuluvat eset ning teo toimepanemise aega (nt § 116: lapse tapmine sünnituse ajal või vahetult pärast sünnitust) või kohta (nt § 266: sissetung võõrasse hoonesse) nimetatakse ka *teomodaliteediks*.

Süüteo vahetu objekt (§ 83 lg 2) ehk lihtsalt *objekt* (võib olla ka *teobjekt* või *ründeobjekt*) on reaalselt eksisteeriv nähtus, mida rünnatakse või kahjustatakse. Objekti tuleb eristada *õigushüvest* (vt p 5), mis on abstraktsioon. Näiteks ei ole selliseid õigushüvesid nagu elu, tervis, kehaline puutumatus või suguline vabadus võimalik kahjustada ilma konkreetset inimest ehk objekti ründamata. Paragrahvis 83 ei peeta aga silmas üksnes ründeobjekti, vaid ka muid välismaailma esemeid. Näiteks varastatav *asi* (§ 199) on küll varguse objekt, kuid seda ei rünnata, nagu rünnatakse asja §-s 203 nimetatud süüteo – asja rikkumise korral. Mõlemal juhul on kahjustatav hüve *omand*. Konfiskeerida võib narkootikumi kui *aine* (§ 183), võltsitud dokumendi kui *eseme* (§ 344) või salakaubana (§ 391) üle piiri toodud ja vannis peetava krokodilli kui *organismi* (§ 83). Kui see krokodill ässitatakse inimesele kallale, on ta kehalise väärkohtlemise (§ 121) *vahend*, mille peab ikkagi konfiskeerima. Seejärel tuleb aga lahendada keeruline õigusteoreetiline probleem, kas anda konfiskeeritu üle Tallinna loomaaiale või saata tagasi koju, Amazonase kallastele.

Lõpetuseks

Karistusseadustik on vastu võetud ja jõustub peagi. Ometi on karistusõiguse dogmaatika ja terminoloogia veel paljuski kujunemisjärgus. Osaliselt viitasin nendele probleemidele ka selles artiklis.

Terminoloogia nõuab sihikindlat ja süstemaatilist tegelemist, samas kujunevad teatud asjad spontaanselt, kasutajate keelevaistu alusel. Terminoloogiliselt on seaduse keel ja teaduse keel kaks täiesti ise asja. Juristidele on lahkelt lubatud oma, s.o õiguskeelt kasutada teaduses, seaduskeel on aga range järelevalve all, sest seadus peab olema igatühele arusaadav. Siit ka erinevused kahe kasutuse vahel. Probleemi tasuks lähemalt uurida, sest see seondub võõra omasõnade küsimusega. Võõrsõnad ei ole seadustekstis enamasti kohta, teadustekstis

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

küll. Haritud inimene pidavat küll võõrsõnu tundma, kuid kasutavat neid vähe. Õigusdogmaatika aga vajab erialaseid võõrkeelendeid, mille kasutamine on paratamatu juba seetõttu, et eri keeli rääkivad juristid üksteisest aru saaksid.

Töö karistusõiguse terminoloogiaga jätkub.

JAAN SOOTAK,
Tartu Ülikooli
kriminaalõiguse professor

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

VIIVITAMATA MÕISTLIKU AJA JOOKSUL

Õigusaktidest võib ühikutes mõõdetavate ajavahemike kõrval sageli leida ka selliseid ajamääranguid, mille sisu ei ole täpselt piiritletud. Õiguskeeles 5/2001 esitab Eesti Õigustõlke Keskuse keeleteimetaja Hille Saluäär põhjendatud ja sugugi mitte ainult teoreetilise väärtusega küsimuse: “Mis on *mõistlik*?”¹ Muu hulgas viitab ta *mõistliku* võimalikest kasutusviisidest kõneldes ka sõnaühendile *mõistlik aeg*, märkides, et selle sisu on jäänud kohtupraktikas seni avamata. Püüan selles kirjatükis esitada kokkuvõtliku ülevaate õigusaktides kasutatavate täpselt piiritlemata ajamäärangute (*mõistlik aeg*, *viivitamata* jms) võimalikust tõlgendamisest ja kasutamisest.

Käsitlevate mõistete selgitamisega on tulnud allkirjutanul ka isiklikult kokku puutuda. Selgelt on mees, kuidas ma 2000. aasta kevadel Justiitsministeeriumi noore ja rohelise ametnikuna püüdsin halduskohtumenetluse seadustiku rakendamise seaduse eelnõu arutelul vastata Riigikogu õiguskomisjoni liikme Uno Mereste asjakohasele küsimusele. U. Mereste tahtis teada, kas juhul, kui maa- või linnakohus saadab halduskohtule esitatud kaebuse ja sellele lisatud dokumendid halduskohtule *viivitamatult*,² on 10 minutit ka juba viivitus. Ei mäleta enam täpselt, kuidas ma end tookord välja keerutasin, kuid vähemalt eelnõu menetlemine selle mõiste pärast pooleli ei jäänud.

Määratlemata õigusmõistete kasutamine on tekitanud mitme eelnõu puhul suuri kõhklusid eriti sellisel juhul, kui tegemist on regulatsiooni olulise ideoloogilise komponendiga.

Et iseenda kogemustest on kõige lihtsam näiteid tuua, võib viidata Riigikogu menetluses olevale põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse uue redaktsiooni eelnõule.³ Selle ettevalmistamisega tegelenud töörühm soovis peale konstitutsioonilise jurisdiktsiooni edasiarendamise kõrvaldada ka praegu kehtiva seaduse⁴ kohaldamisel tekkinud probleemid. Üks nendest on kohtu kohustus lahendada põhiseaduslikkuse järelevalve asi üldjuhul kahe kuu jooksul (§ 10 lg 3). Et tegemist on otsustamisega põhiseaduslike põhimõtete ja väärtuste üle, siis ei tohi seda teha kiirustades, vaid kõiki asjaolusid põhjalikult kaaludes. Tuleb küsida asjaosaliste arvamusi, anda neile aega vastamiseks ning pidada avalik kohtuistung. On selge, et kahe kuu jooksul ei ole võimalik asja menetleda. Seadus aga seda nõuab. Kas kirjutada seadusesse pikem tähtaeg, näiteks neli kuud? Aga ei saa välistada, et kohtusse

---

¹ Vt Õiguskeel 2001, nr 5, lk 42–45.

² Halduskohtumenetluse seadustiku (RT I 1999, 31, 425; 33, õiend; 40, õiend; 96, 846; 2000, 51, 321; 2001, 53, 313; 58, 355) § 9¹ lõige 2. Nimetatud sätte lisati seadustikku 7. juunil 2000 ülalnimetatud halduskohtumenetluse seadustiku rakendamise seaduse (RT I 2000, 51, 321) § 7 lõike 2 punktiga 1.

³ Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse eelnõu, Riigikogu menetluses numbri all 895 SE.

⁴ Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadus, RT I 1993, 25, 435

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

jõuab mõni veelgi keerukam, veel ulatuslikumat teoreetilist taustauuringut nõudev asi, ja ka neljast kuust jääb väheseks. Veel pikemat tähtaega ei ole enam otstarbekas määrata, sest kohtul tekib seaduslik alus lahendi väljakuulutamise viivitada ka lihtsate asjade ja tagasihoidlikuma töökoormuse puhul. Mida ikkagi teha? Põhimõtteliselt on võimalik seaduses ette näha, et kohus peab tegema otsuse *mõistliku aja jooksul*.

Määratlemata õigusmõistetest üldse

Sõnade *viivitamata* ja *mõistliku* üle tavakeeles eriti ei juurelda. Küll aga tekitavad nad probleeme õigusaktide sisust arusaamisel. Tegu on määratlemata õigusmõistetega, mille iseseisvana puudub kindlalt mõõdetav materiaalne sisu. Peale vaadeldavate mõistete on sellised ka näiteks *hea tava, oluline põhjus, põhjendatud kartus, vääritud tegu, õiglase kompensatsioon, avalik huvi*. Eestikeelses õiguskirjanduses on määratlemata õigusmõistete problemaatikat käsitlenud professor Kalle Merusk.⁵

Normilooja kasutab määratlemata õigusmõisteid juhul, kui eluliste asjaoludega kooskõlas olevat sätet ei ole enam võimalik konstrueerida ilma liigsesse kasuistikasse laskumata. Tuleb arvestada, et õigusloome on oma laadilt tulevikku suunatud tegevus, mistõttu peab ette nägema ka ühiskonna arenguid. Seaduse kohaldaja või kohaldamist kontrolliv kohus peab kõiki elulisi asjaolusid kogumina hinnates selgitama määratlemata õigusmõiste sisu iga üksikjuhtumi puhul. Samas ei saa ka siis, kui üks organ kohaldab sama sätet mitu korda, mõistete varem antud sisu kasutada, sest asjaolud ei lange kunagi täiesti kokku. Mõiste sisu tuleb igal konkreetsel juhul uuesti lahti mõtestada. Muidu oleks tegemist diskretsiooniveaga, haldusele antud kaalutusõiguse kasutamata jätmisega.⁶

Määratlemata õigusmõistete kasutamine õigusaktides tekitab hulgaliselt küsimusi. Kuhu on jäänud see õiguskeele palju kiidetud täpsus, mis on ju tegelikult õiguskeele kui erialakeele olemasolu ainus õigustus? Kas määratlemata õigusmõisteid võib üldse pidada õiguskeele osaks või kuuluvad sellesse ainult määratletud õigusmõisted?⁷ Määratlemata mõiste kuulub küll õigusaktide keelde, kuid teda ei saa pidada iseseisvateks õigusmõisteks seni, kuni tal puudub konkreetne, eluliste asjaoludega täidetud õiguslik sisu.

Mitmes seadustekstis on kasutatud mõisteid *viivitamata/viivitamatult/viivituset* ja *mõistlik aeg*. Et tegemist on enamasti tähtaegadega (näiteks mingi dokumendi või taotluse esitamiseks või läbivaatamiseks), siis võiksid kõne alla tulla ka sõnad *kohe, esimesel võimalusel* jm. Kuidas aga avada igal üksikjuhtumil nende sisu?

---

⁵ Vt lähemalt **K. Merusk**. Administratsiooni diskretsioon ja selle kohtulik kontroll. Tallinn, Juura, 1997, lk 67–99.

⁶ Vt diskretsioonivigade kohta: **K. Merusk**. Osund teos, lk 47–57.

⁷ Näiteks *riigi territoorium, kodanik, pankrot* jne.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

Tegemist ei ole üksnes meie õiguse kohaldajate meeli elevil hoidva küsimusega. Sama probleem on päevakorral paljudes riikides. Lahendusi leitakse eelkõige kohtupraktikast, aga ka asjakohastest teadusuuringutest. Õiguse kohaldamist suunab kõrgeim kohus, Eestis Riigikohus. Mida Riigikohus oma senises praktikas sedastanud on?

Riigikohtu praktika

Probleemi on käsitletud Riigikohtu halduskolleegiumi lahendites, kuigi vähesel määral. Viidata saab vaid kolmele lahendile.

1. Riigikohtu halduskolleegium jõudis oma 1997. aasta 13. juuni määruses⁸ järgmisele seisukohale:

Põhjendatud on / - - - / seisukoht, et kui tähtaega pole määratud, siis peab avalik-õiguslik asutus tegema toimingu mõistliku aja jooksul. Vastupidine seisukoht tähendaks, et avalik-õigusliku asutuse viivitamine kohustuse täitmisel on õiguspärane. Selline viitamine on sisult omavoli põhiseaduse § 13 lg 2 mõttes, mille eest on igal ajal õigus riigi ja seaduse kaitsele.

Vaatluse all oli haldusorgani tegevusetus, mis seisnes erastamistoimingute tegemata jätmises kolme aasta jooksul, kusjuures seadus ei näinud ette mingeid tähtaegu. Paraku ei määratud ka kohus, kui pika aja jooksul tulnuks need toimingud teha. Märkimisväärseks teeb selle lahendi aga asjaolu, et esimest korda on otsesõnu esitatud põhimõte, mille kohaselt tuleb ka tähtaja puudumise korral teha toimingud *mõistliku aja* jooksul, mitte siis, kui selleks parasjagu viitsimist on.

2. 2000. aasta 21. detsembri määrus⁹ sisaldas halduskolleegiumi sellise järelduse:

Juhul, kui haldusakti ei ole teatavaks tehtud, võib isikule muul viisil olla üheselt selgunud, et on olemas mingi teda puudutav haldusakt. Kui isikul on alust arvata, et haldusakt võib tema õigusi rikkuda ja ta soovib seda kohtus vaidlustada, siis peab isik mõistliku aja jooksul astuma ise kohaseid samme selleks, et haldusakt talle teatavaks tehtaks. Kui ta on mõistliku aja jooksul astunud vajalikke samme akti saamiseks, võib see osutada mõjuvaks põhjuseks kohtusse pöördumise tähtaja ennistamisel.

Tegemist oli teenistusest vabastamise käskkirja vaidlustamisega. Isik vabastati teenistusest. Ta sai oma tööraamatu kätte 3. jaanuaril, kuid vabastamiskäskkiri anti alles 22. veebruaril. Isik pöördus käskkirja vaidlustamiseks kohtusse 21. märtsil. Kuigi ka siin ei väljenda kohus mingit täpset seisukohta, võib lahendist välja lugeda, et kui isik on saanud haldusaktist

---

⁸ RKHK 13. juuni 1997. a määrus nr 3-3-1-18-97, RT III 1997, 24, 251.

⁹ RKHK 21. detsembri 2000. a määrus nr 3-3-1-52-00, RT III 2001, 1, 4.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

teada ning tal on põhjust eeldada, et see võib tema õigusi rikkuda, siis tuleb tal endal akti saamiseks samme astuda *viivitamata* pärast seda, kui on möödunud *mõistlik aeg*, mille jooksul haldusorgan pidanuks talle akti teatavaks tegema – praegusel juhul isiku teenistusest vabastamise ajal. Ligi kahekuuline passiivne ootamine ei olnud sellisel juhul käsitatav *mõistliku ajana*. Kaebetähtaeg ei ole seaduses ette nähtud mitte selle isiku kiusamiseks, kelle õigusi vaidlustatav akt või toiming võib rikkuda, vaid õiguskindluse tagamiseks.

3. Kõige selgemini on Riigikohtu halduskolleegium määratlemata tähtajamõistet sisustanud üsna uues, 2001. aasta 18. detsembri määruses.¹⁰

Niisugusel juhul, kui seadusandja ei ole ülnimetatud toimingute teostamiseks (maa erastamise toimingud – V. S.) tähtaegu kehtestanud, ei saa ka pidada mõistlikuks, et vastavate toimingute või haldusaktide adressaadid 2-3 kuu jooksul pöörduvad haldusorgani poole järelepärimistega haldusakti olemasolu või toimingu sooritatuse väljaselgitamiseks. Selliste järelepärimistega ei saa siduda ka kaebetähtaja kulgemise algust ja kaebeõiguse realiseerimist üldse. Seda iseäranis olukorras, kus maareformiga seonduv haldusmenetlus on üldteadaolevalt aeganõudev ja pikaajaline.

Esmapilgul tundub, et tegemist on 2000. aasta 21. detsembri lahendis esitatud seisukohast lahtiütlemisega. Kui aga vaadata väljavõtte viimast lauset ja määrusi kõrvutada, siis selgub, et kohus on andnud selge juhise: läheneda igale juhtumile selle laadi arvestades. Kui teenistusest vabastamise käskkirja puhul ei saa 2–3 kuud pärast tööraamatu kättesaamist esitatud kaebust põhjendada sellega, et oodati haldusakti teatavaks tegemist, siis erastamisaotluse menetlemise üldine aeglus ei võimalda nn *mõistliku ooteaja* pikkust sama põhimõtte alusel määrata.

Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika

Mõistliku aja pikkuse määramisel on otstarbekas kiigata ka Euroopa Inimõiguste Kohtu kui Eestiski otsekohaldatava Euroopa inimõiguste konventsiooni¹¹ autoriseeritud tõlgendaja praktika poole. Konventsiooni artikli 6 lõike 1 esimene lause kõlab nii: *Igäihel on oma tsiviilõiguste ja -kohustuste või temale esitatud kriminaalsüüdistuse üle otsustamise korral õigus õiglasele ja avalikule asja arutamisele mõistliku aja jooksul sõltumatus ja erapooletus, seaduse alusel moodustatud õigusemõistmise volitustega institutsioonis.*

J. A. Froweini ja W. Peukerti kommentaari kohaselt kasvab siseriiklike kohtumenetluste kestuse kohta Strasbourgi kohtusse esitatud kaebuste hulk pidevalt. Kuid puuduvad otsustused selle kohta, kas teatud ajapiiri ületamine *a priori* tähendab menetluse pikkuse

¹⁰ RKHK 18. detsembri 2001. a määrus nr 3-3-1-60-01, RT III 2002, 2, 11.

¹¹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, 4. november 1950, RT II 1996, 11/12, 34; 2000, 11, 57.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

ebamõistlikkust. Isegi kümme aastat ja kauem väldanud menetlust on kohus, olgugi kõhklustega, pidanud *mõistliku aja* piiridesse mahtuvaks. Märksa olulisem on aga kohtu seisukoht, et näiteks ka siseriiklikus menetlusõiguses õigusemõistmisorganitele kohtuotsuse kirjalikuks põhjendamiseks ettenähtud tähtaja eiramine *per se* ei tingi artikli 6 lõike 1 rikkumise tunnistamist, vaid on pigem kaudne tõend asja läbivaatamise venimise kohta.¹² Järelikult ei pea kohus seaduses ettenähtud tähtaja ületamisele viitamist just väga tugevaks argumendiks. Kindlasti sõltub selle argumendi tugevus aga seaduses nimetatud tähtaja adekvaatsusest.

Frowein ja Peukert on esitanud neli aspekti, mida menetluse kestuse *mõistlikkuse* hindamisel esmajoones arvestatakse.¹³ Need on järgmised:

- 1) juhtumi maht ja keerukus (nt kas menetlus on siseriiklik või rahvusvaheline);
- 2) juhtumi käsitlemine sellega seotud asutustes ja kohtutes (tegutsemine menetlustakistuste kõrvaldamisel, tõendite kogumine jne);
- 3) kaebuse esitaja käitumine (menetluse takistamine jm);
- 4) menetluse tulemuse tähtsus asjaomasele isikule (eelkõige perekonnaelu ja sotsiaalkindlustuse asjad, aga ka töövaidlused jm, kus viivituse tagajärjed võivad osutuda pöördumatuteks).

Piiritlemata ajamäärangu kasutamine õigustekstis

Üldiselt võib tõdeda, et *mõistlikku aega* on kohtupraktikas nii meil kui ka mujal sisustatud erisuguselt, juhtumi asjaoludest sõltuvalt. Samas on võimalik teatud piirides otsustada, millist aega võiks tüüpiliste toimingute puhul pidada *mõistlikuks*, millist *ebamõistlikuks*. Igal juhul tuleb meele pidada, et alati on olemas reeglit kinnitavaid erandeid ning keskmiselt kuluva ajahulga teadmine ei vabasta seaduse tõlgendajat või rakendajat *mõistliku aja* pikkuse hindamisest igal üksikjuhtumil.

Kuidas oleks õigem õigusnormi tähtaeg kirja panna? Kas kindlalt määratud ajavahemikena või üksnes praktika kaudu määratavate mõistetena? Allakirjutanu arvates peaks õigusloomega tegeleja nende võimaluste vahel valides põhjalikult kaaluma mõlema alternatiiviga seotud positiivseid ja negatiivseid aspekte. Arvestada tuleb nii regulatsiooniobjekti kui ka normi adressaati.

Määratlemata õigusmõistete sisu andmine on loomu poolt õiguse tõlgendamine. Seetõttu tuleb silmas pidada tõlgendaja kvalifikatsiooni, tema oskust kasutada efektiivselt ja eesmärgipäraselt tõlgendamisargumente, mis aitavad jõuda õiguspärase lahendini.

Õigeks ei saa pidada täpselt piiritlemata tähtaja kasutamist kõiki inimesi puudutavate normide puhul, sest ei saa eeldada, et igaüks oskaks seda adekvaatselt sisustada. Kui

---

¹² J. A. Frowein ja W. Peukert. Euroopa inimõiguste konventsioon. EIK kommentaar, 2. tr. Strasbourg, Arlington, N. P. Engel, Kehl, 1996, äärenr 144.

¹³ J. A. Frowein ja W. Peukert. Osund teos, äärenr 144–152.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

näiteks iga-aastast tuludeklaratsiooni ei tuleks esitada *hiljemalt maksustamisperioodile järgneva aasta 31. märtsiks*, nagu näeb ette tulumaksuseaduse¹⁴ § 44 lõige 1, vaid *mõistliku aja jooksul*, ning kui samas nähtaks seadustega ette ranged karistused deklaratsiooni tähtjaks esitamata jätmise eest,¹⁵ siis järgneks sellise normi kehtestamisele suuremat sorti segadus. Ajalehtedes ilmuvad pikad artiklid *mõistliku aja* kõikvõimalike tõlgendustega. See poleks mingi lahendus tavakodaniku jaoks, kellel pole ju muud huvi, kui see ebameeldiv kohustus kaelast ära saada. Nüüd aga peaks ta karistuse ähvardusel seadust ise tõlgendama hakkama.

Samal viisil peaks olema määratud täpne tähtaeg igasuguse taotluse-kaebuse esitamiseks. See muudab normi küll jäigaks, kuid piiritlemata tähtja kasutamine tekitaks niisugustel juhtudel vaid raskesti lahendatavaid probleeme. Erandite arvestamiseks tuleks seadustes siiski näha ette võimalus tähtaega ennistada, kui selleks on mõjuv põhjus.

Hoopis teine lugu on aga tähtaegadega, mis nähakse ette haldusorgani distsiplineerimiseks. Sellised on näiteks igasugused menetlustähtajad, avaldustele ja märgukirjadele vastamise tähtajad ning teabenõude täitmise tähtaeg. Paljudel juhtudel on seadused näinud taotluse läbivaatamiseks ette kuu¹⁶ või kaks.

Ametiasutuse puhul tuleks eeldada asjatundlikkust ja tegutsemise tõhusust. Avaliku teenistuse eetikakoodeksi¹⁷ järgi on ametnik rahva teenistuses olev kodanik, kes peab olema kohusetundlik ja inimestega suheldes abivalmis. See tähendab muu hulgas kohustust vältida asjaajamisega põhjendamatut viivitamist. Tegelikult ei peaks üldse olema objektiivset vajadust ametiasutust tähtaegadega korrata kutsuda, kui otsustused tehtaks alati nii kiiresti kui võimalik. See olekski siis *mõistlik aeg*. Ideaalolukorras ei tekiks ka küsimust menetluse pikkuse *mõistlikkusest*, sest toiminguks tegelikult kulunud aeg oleks iseenesest *mõistlik*. Miks siis ikkagi on vaja mingeid tähtaegu ette näha?

Kindlate tähtaegade kaitseks võib öelda, et me ei ela ideaalses ühiskonnas: on objektiivne vajadus piirata seaduse kohaldaja võimalusi määrata ise menetluse pikkus. Ent ka kindlalt

---

¹⁴ Tulumaksuseadus, RT I 1999, 101, 903; 2001, 11, 49; 16, 69; 50, 283; 59, 359; 79, 480; 91, 544.

¹⁵ Kriminaalkoodeksi (RT 1992, 20, 288; I 2001, 73, 452; 85, 510; 87, 526) § 1481 lõike 1 järgi kohaldatakse isikule rahatrahvi või aresti või kuni üheaastast vabadusekaotust, kui ta on tahtlikult jätnud deklaratsiooni maksuhaldurile õigel ajal esitamata või kui talle on samasuguse rikkumise eest kohaldatud halduskaristust. Haldusõiguserikkumiste seadustiku (RT 1992, 29, 396; I 2001, 74, 453; 87, 524, 526; 97, 605; 102, 677) § 141 lõige 2 näeb seaduses nimetatud deklaratsiooni esitamise viivitamise eest ette rahatrahvi kuni kaheksa trahviühiku ulatuses. See koosseis sisaldub ka uue karistusseadustiku (RT I 2001, 61, 364) §-s 390.

¹⁶ Nt avaldustele vastamise seaduse (RT I 1994, 51, 857; 1996, 49, 953; 2000, 49, 304; 92, 597; 2001, 58, 354) § 3 lõike 1 kohaselt on riigiasutus või kohalik omavalitsus võiselle ametiisik kohustatud talle adresseeritud märgukirjale või avaldustele vastama avalduse või märgukirja saamisest alates ühe kuu jooksul. Täiendava uurimise vajaduse korral võib seda tähtaega pikendada kahe kuuni.

¹⁷ Avaliku teenistuse seaduse (RT I 1995, 16, 228; 1999, 7, 112; 10, 155; 16, 271, 276; 2000, 25, 144, 145; 28, 167; 102, 672; 2001, 7, 17, 18; 17, 78; 42, 233; 47, 260) lisa 1.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

piiritlemata tähtaja määramine ei anna ametiasutusele menetluse venitamiseks piiramatut voli. Ei ole põhjust oodata omavoli ega haldusriikluse tendentside süvenemist. Pigem võiks väita vastupidist. Kindel tähtaeg annab ametnikule võimaluse lükata ebameeldiva asja lahendamine viimasele hetkele, samas võimaldab see jääda formaalselt seadusega lubatud piiridesse. Kuid sel juhul eksib ametnik printsiibi vastu, mille kohaselt tuleks toimingud teha *esimesel võimalusel*. Venitamisvõimalus sõltub otseselt seaduses fikseeritud tähtajast, s.o kui tähtaeg on pikem, kui niisuguste asjade puhul enamasti vajalik.

Kindlalt piiritletud tähtaja kasuks tuleb otsustada ka siis, kui tahetakse rõhutada asja lahendamise ajalist prioriteeti. Sel juhul nähakse ette märksa lühem tähtaeg sellest, mida tuleks sellistel juhtudel asja olemust arvestades *mõistliku ajana* käsitada. Näiteks võib tuua põhiseaduslikkuse järelevalve korras valimiskaebuste lahendamise Riigikohtus. Selleks on eelnõus ette nähtud üksnes kolm tööpäeva. Kindlasti võiks see tähtaeg pikem olla, sest tegemist on riigielu üliolulise küsimusega,¹⁸ mille puhul ei tohi otsust langetada aja surve all. Samas peavad kõik valimisvaidlused olema lahendatud enne Riigikogu uue koosseisu kokkutulemist, mis peab põhiseaduse § 66 kohaselt toimuma kümne päeva jooksul pärast valimistulemuste väljakuulutamist. Seega on tegemist sundkäiguga. Ebamõistlikult lühike tähtaeg eeldab, et asutus lükkaks kõrvale kõik muud pooleli olevad asjad ning lahendaks esmajoones just need kiireloomulised küsimused.

Konkreetse tähtaja kehtestamise vastu räägib aga olukord, kui tähtaja seadusesse kirjutaja ei ole praktikaga piisavalt tuttav või kui asjaolud on vahepeal muutunud (näiteks on teatud taotluste hulk märkimisväärselt suurenenud). Sel juhul ei ole seaduses ettenähtud tähtaeg ligilähedaseltki kooskõlas ajaga, mis on vajalik taotluste menetlemiseks. See võib tuua kaasa seadust kohaldava institutsiooni teenimatu sattumise avalikkuse kriitikatule alla ning selline diskrediteerimine võib asutuse tegevust tublisti häirida. Kui aga seaduses kasutatakse määratlemata mõisteid, siis sisustatakse need alati objektiivse reaalsuse kohaselt.

Sageli on õigusakti tähtaja puhul ette nähtud ülempiir. Näiteks tuleb avaliku teabe seaduse¹⁹ § 18 lõike 1 kohaselt täita teabenõue *viivituse*ta, kuid mitte hiljem kui viie tööpäeva jooksul. Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse eelnõu järgi tuleb õigustloova akti või välislepingu põhiseaduslikkuse kontrollimise taotlus läbi vaadata *mõistliku aja* jooksul, kuid mitte hiljem kui nelja kuu jooksul (§ 13 lg 1).

Käesolevas Õiguskeele numbris viitab professor Heino Siigur tähtajanormi samasugusele sõnastamisele ka lepingute ja lepinguväliste kohustuste seaduses. Allakirjutanu ei saa nõustuda H. Siiguri seisukohaga, et selline ajamäärang on mõttetu ning et see ei erine

---

¹⁸ Näiteks võib Riigikohus Riigikogu valimistega seonduva asja lahendamisel tunnistada hääletamistulemuse isegi terve riigi ulatuses kehtetuks, kui õigusrikkumine mõjutas või võis mõjutada hääletamistulemust oluliselt – § 45 lõige 2.

¹⁹ Avaliku teabe seadus, RT I 2001, 58, 354.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

täpselt määratud tähtjast, mistõttu tuleks seadusesse kirjutada konkreetsed numbrid. Kirjeldatud viisil sõnastatud tähtaja puhul sisaldub esmatahtis normatiivne reegel formuleeringu esimeses pooles (*viivitamata või mõistliku aja jooksul*) ning teisel poolel (*mitte hiljem kui ...*) on üksnes täpsustav roll. Kui kohustatud isik või asutus oleks asjaolusid arvestades saanud toimingut teha enne seaduses ettenähtud ajalise ülempiiri saabumist, kuid teeb selle kõigest hoolimata viimasel hetkel, siis formaalselt ajalimiidi piiridesse jäämine ei ole ikkagi enam õiguspärane.

Üldiselt kaasnevad *viivitamata, kuid mitte hiljem kui ...* tüüpi ajamääranguga samasugused probleemid kui kindla tähtaja määramise puhulgi. Siingi tekib küsimus, kas tähtaja ülempiiri on võimalik kõikvõimalike elujuhtude puhuks kehtestada. Ükski seadusandja ei suuda ette näha kõiki muutusi, mis võivad tulevikus mõjutada õiguslikult reguleeritud protsesside kulgu ja kestust.

Üks normitehniline võimalus oleks jätta tähtaeg seadusest üldse välja. Eespool viidatud Riigikohtu halduskollegiumi 1997. aasta 13. juuni määruses esitatud seisukoha järgi tuleb toimingut teha *mõistliku aja jooksul*, kui seadus toimingut tähtaega ette ei näe. Nimetatud põhimõte on tänaseks kodifitseeritud ka haldusmenetluse seaduse²⁰ § 5 lõikes 4: *Menetlustoimingud viiakse läbi viivituseeta, kuid mitte hiljem kui seaduses sätestatud tähtaja jooksul.*

HMS-i § 5 lõike 4 mõju ulatub tegelikult kaugemalegi, toimides ka neil juhtudel, kui seadus on näinud ette toimingut tegemiseks kindla tähtaja. Ka sel juhul tuleb toimingut teha esimesel võimalusel ja viivitamine on käsitatav rikkumisena. Seega ei ole sisulist vahet, kas märkida seaduses, et toimingut tuleb sooritada või akt anda *mõistliku aja jooksul*, või tuleb tähtaeg jätta üldse märkimata.

Viivitamata või mõistliku aja jooksul?

Sisuliselt on tegemist identsete mõistetega. Mõlemad tähendavad, et toimingut tegemisega ei või põhjendamatult venitada. Taas põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetlust reguleerivale seaduseelnõule viidates võib öelda, et selle kohaselt toimub tegevus nii *viivitamata* kui ka *mõistliku aja jooksul*. Nende kasutuskohtade vahele joont tõmmata on tegelikult üsna lihtne: kui on vaja rõhutada toimingut kiirust, siis tehakse see *viivitamata*, muudel juhtudel kasutatakse väljendit *mõistlik aeg*.²¹ Suurt erinevust neil mõistetel pole.

---

²⁰ Haldusmenetluse seadus, RT I 2001, 58, 354.

²¹ Näiteks tuleb *viivitamata* läbi vaadata isiku õigusi käsitleva üksikakti peale esitatud kaebus, samuti ametiisiku kestvalt võimetuks tunnistamise taotlus või erakonna tegevuse lõpetamise taotlus. *Mõistliku aja jooksul* tuleb aga lahendada õigustloova akti või välislepingu põhiseaduslikkuse küsimused (kuid mitte hiljem kui nelja kuu jooksul – § 13 lg 1).

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

Viivitamata lihtsalt kõlab pisut rangemalt ja näib tähistavat väga lühikest ajavahemikku ning seetõttu julgeb seadusandja seda ka märksa sagedamini kasutada. *Mõistlik aeg* aga assotsieerub kahetsusväärsetel paljude jaoks ametnike ohjeldamatu suva ja hundiseadustega.

Kokkuvõtteks

Minu arvates ei maksa karta täpselt piiritlemata tähtaja kasutamist õigusaktides neil juhtudel, kui tähtaeg ei ole otseselt seotud isiku õiguste ja kohustustega. Ametiasutuse tegevust suunava ajamääranguna võiks väga edukalt kasutada sõnu *viivitamata* ja *mõistlik aeg*. Eelkõige tuleks nii määrata igasuguseid menetlustähtaegu.

Tõenäoliselt kulub meil täpselt piiritlemata tähtaja kartusest lahtisaamiseks veel palju aega. Vabariigi Valitsusel on kavas tagasi võtta Riigikogu menetluses olev kriminaalmenetlust reguleerivate seaduste muutmise seaduse eelnõu²², mis käsitleb ka eeluurimistähtaegade kaotamist. See küsimus peab saama vastuse uue kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu²³ arutamise käigus. Põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse uue redaktsiooni eelnõust kärbiti mõned piiritlemata tähtajad välja juba enne eelnõu heakskiitmist Vabariigi Valitsuses, nähes ette *mõistliku aja* ülempiiri. Igaks juhuks, sest kardeti rahvaesindajate vastuseisu. Kahju. Siiski ei tahaks kaotada lootust, et juba lähiaastatel antakse seaduseelnõude ettevalmistajatele selles asjas pisut vabamad käed.

VIRGO SAARMETS,
Justiitsministeeriumi avaliku
õiguse osakonna nõunik

---

²² Kriminaalmenetluse koodeksi ning apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustiku muutmise seaduse eelnõu, Riigikogu menetluses numbri all 789 SE.

²³ Kriminaalmenetluse seadustiku eelnõu, Riigikogu menetluses numbri all 594 SE.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

TÖÖ- JA TÖÖVÄLISE AJA ÕIGUSLIKUST MÄÄRATLEMISEST JA IIGITAMISEST

1. Tööaja ja töövälise aja mõiste Eesti õigusaktides

1.1. Tööajast- või töövälisest ajast on õiguslikus tähenduses võimalik rääkida üksnes seoses isikuga, kes on õiguslikult reguleeritud töösuhte subjekt. Ei ole oluline, kas seda suhet korraldatakse tööõigus- või haldusõigusnormide alusel. Sageli kannavad need suhted ka eri nimetusi: on olemas töösuhe ja teenistussuhe. Seegi pole oluline, sest sisult on ka teenistussuhe üks töösuhte liik, millel on vaid mõni tekkimise ja regulatsiooni erijoon. Ka teenistussuhe põhineb kohustuslikul töötegemisel, erisugune võib olla vaid töötajate iseseisvuse aste.

1.2. Töösuhte tekke alus on tööleping, mille järgi töötaja kohustub tegema tööandjale tööd ja peab alluma tema juhtimisele ja kontrollile. Tööandja aga kohustub maksma töötajale tööst tasu ja looma kokkuleppes, kollektiivlepingus, seaduses või haldusaktis ettenähtud töötingimused (Eesti Vabariigi töölepingu seadus, RT I 1992, 15/16, 241; 2001, 53, 311; edaspidi *TLS*).

Lähtudes avaliku teenistuse seadusest (RT 1999, 7, 112; 2001, 7, 18; edaspidi *ATS*), võib samal viisil määrata ka teenistussuhte sisuks olevad kohustused. Ka avalik teenistuja kohustub täitma oma ametikohajärgseid ülesandeid ja alluma kontrollile. Talle makstakse kindlaksmääratud korras tasu ning tööandja on kohustatud talle tagama õigusaktide või kollektiivlepingu alusel ettenähtud töötingimused.

1.3. Sellest järeldub, et õiguslikult reguleeritud töösuhtesse astuv isik piirab oma vaba aega selle aja võrra, mil ta on lepingu või ametisse nimetamise akti alusel kohustatud täitma töö- või teenistusülesandeid. Selleks ettenähtud aega on seaduses määratud ülempiirina ehk täistööaja normina, selle piires täpsemalt aga kollektiivlepinguga, töötaja ja tööandja kokkuleppega või tööandja ühepoolse otsusega.

Üle tööajanormi või üle kokkulepitud tööaja on lubatud töötada vaid juhtudel, mis on ette nähtud õigusaktis, kollektiivlepingus või töötaja ja tööandja kokkuleppes. Selles mõttes võib öelda, et kogu aeg, mis ei ole tööaeg, on tööväliline ehk vaba aeg ja kuulub töötajale, kuigi selliselt vaba aega määratledes võib teha ebaõige järelduse, nagu oleks tööaeg esmatähtis, vaba aeg aga teisejärguline.

1.4. Õigusaktiga või kollektiiv- või töölepinguga määratakse ka tööaja jaotus ööpäevas või nädalas või muus ajavahemikus, samuti töövaba aeg nii tööpäevasiseselt kui ka tööpäevade või -nädalate vahel. Nähakse ette lühema- ja pikemaajaline tööülesannetest vabastamine. Seega on õiguslikult reguleeritud ka tööväliline aeg, mida Eesti õigusaktides ja lepingutes nimetatakse traditsiooniliselt *puhkeajaks* või *puhkuseks*.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

---

2. Tööaja hulka arvestatav tööväline aeg

2.1. Töö- ja puhkeaja seaduse (RT I 2001, 17, 78; edaspidi *TPS*) § 2 lõike 2 kohaselt hõlmab *puhkeaeg* kogu selle aja, mil töötaja ei ole kohustatud täitma tööülesandeid. Jälgides *puhkeaja* kasutamist TPS-is, selgub, et sellena mõistetakse üksnes töötajale tööpäeva kestel antavat lõunavaheaega, iganädalasi puhkepäevi, rahvuspüha ja riigipühi ning uusaastale, Eesti Vabariigi aastapäevale, võidupühale ja esimesele jõulupühale eelneva tööpäeva lühendamise tõttu tekkivat vaba aega.

2.2. Tööpäeva kestel töötajale antavat eriotstarbelist vaheaega, nagu soojendusvaheaega, tee- või kohvipausi, lühiajalist puhkepausi, virgutusvõimlemispausi puhkeaja hulka ei arvata. Need kuuluvad tööaja hulka ja tööd normides arvestatakse neid nagu vaheaegu, mida kasutatakse füsioloogiliste vajaduste rahuldamiseks.

Peale töökorraldusest tulenevate vaheaegade näeb TPS ette ka sihtotstarbelisi tööst vabastamisi, näiteks vaba aja rasedale arstlikuks läbivaatuseks (§ 17) ja vaheajad imiku toitmiseks (§ 18). Samasse kategooriasse kuulub üks tasuline lisapuhkepäev kuus puudega lapse vanemale, eestkostjale või hooldajale (§ 23) ning töötaja töölt äralubamine doonorvere andmise päeval (§ 24). Needki arvatakse tööaja hulka

Eelöeldust nähtub, et tööaja hulka arvatavad vaheajad jagunevad kaheks:

- 1) töökorraldusega ettenähtud puhkeaeg, mida antakse jooksvalt;
- 2) vaheaeg, mis antakse teatava kategooria töötajale, lähtudes sotsiaalsetest vajadustest.

Esimest võiks nimetada *jooksvaks puhkeajaks*. Töötajal on õigus seda kasutada oma äranägemise järgi. Teisena esitatud vabastamist võiks nimetada *sihtotstarbeliseks tööst vabastamiseks*. Sel juhul ei ole tegemist puhkeajaga.

3. Puhkus

3.1. Puhkuseseaduse (RT I 2001, 42, 233; edaspidi *PuhKS*) § 2 lõike 1 kohaselt tähendab *puhkus* töö- või teenistussuhte peatumist.

Lähtudes TLS §-st 54 ja ATS § 107 lõikest 1 võib öelda, et töö- või teenistussuhte peatumine tähendab töötaja või teenistuja ajutist vabastamist töötegemisest ja tööandja ajutist vabastamist kohustusest anda töötajale tööd. Et õigusnormidega ettenähtud töösuhe on õigussuhe, mille sisuks on töötaja ja tööandja õiguste ning kohustuste kindlaksmääramine, siis lähtudes seadusandja kontseptsioonist, mille kohaselt töösuhteid reguleerib tööõigus, teenistussuhteid aga haldusõigus, tuleks rääkida puhkusest kui töö- ja teenistusõigusliku suhte peatumisest. Tegelikult õigussuhe puhkuse ajal säilib, peatub vaid suhte sisuks olevate õiguste teostamine ja kohustuste täitmine. Pärast puhkuse lõppemist taastuvad nii töötaja kui ka tööandja õigused ja kohustused endisel kujul, kui varem ei ole kokku lepitud teisiti.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

Kas on üldse õige rääkida töösuhte või selle aluseks oleva töölepingu või õigusakti peatumisest, kui töötaja kasutab ettenähtud korras oma subjektiivseid õigusi? Allakirjutanu arvates saaks töösuhte peatumisest, õigemini suhte sisuks olevate õiguste teostamise ja kohustuste täitmise peatamisest rääkida üksnes siis, kui suhteosalised on selles kokku leppinud, ilma et ühele suhteosalisele oleks õigusaktis antud õigust peatamist nõuda.

3.2. Kuid kas töösuhte peatumine on üldse puhkuse spetsiifiline tunnus? On ju puhkus töövälise aja üks liik, töövälise aja teiste liikide puhul töösuhte peatamisest aga ei räägita. Ka jooksva puhkeaja ning sihtotstarbelise tööst vabastamise korral on töötaja vabastatud tööülesannete täitmisest ja tööandja on vabastatud kohustusest anda töötajale tööd. Järelikult ei saa töösuhte peatamine olla puhkuse kui puhkeaja ühe alaliigi eritunnus. Nii jooksva puhkeaja kui ka sihtotstarbelise tööst vabastamise korral ei tohi töötajat tööle rakendada ilma tema nõusolekuta.

Puhkus erineb muudest töövälise aja alaliikidest järgmiste asjaolude poolest:

- 1) puhkuse ajal on töötaja vabastatud tööst ja tööandja vabastatud töö andmisest suhteliselt pikaks ajaks;
- 2) puhkuse andmine on tööandjale ja selle kasutamine on töötajale kohustuslik, seda on keelatud asendada rahalise hüvitisega;
- 3) tööandja peab puhkuse igal aastal ajaliselt kindlaks määrama, arvestades mõne kategooria töötajatele ettenähtud soodustusi ja tagatise;
- 4) puhkus on tasuline ja tasu makstakse tööandja vahenditest;
- 5) puhkuse aja ühepoolne muutmine ja puhkuselt tagasikutsumine on keelatud;
- 6) töötajal on õigus kasutada puhkust täielikult oma äranägemise järgi.

3.3. *Töövälise vaba aja* mõiste alla kuuluva *puhkeaja* võib liigitada *jooksvaks puhkeajaks* (tööpäevasisene puhkeae ja tööpäevadevaheline puhkeae, iganädalased puhkepäevad, rahvuspüha ja riigipühad) ja iga-aastaseks *tööpuhkuseks*. Loogiline oleks need kõik sätestada ühes seaduses. Ainult tegevusharu iseärasustest tulenevaid puhkeaja õigusliku regulatsiooni erisusi võiks käsitleda eraldi, asjakohast valdkonda reguleerivas õigusaktis.

4. Puhkuse liigitus

4.1. PuhkS-i kohaselt jaguneb puhkus *põhipuhkuseks* (§ 9) ja *lisapuhkuseks* (§ 10), mis antakse tööaasta eest. Seega on tegemist *tööpuhkusega*, mille tööandja peab töötajale andma ja mida töötaja peab kasutama. Põhipuhkus jaguneb tavalise kestusega põhipuhkuseks ja pikendatud põhipuhkuseks (§ 9 lõiked 1 ja 2). *Tööpuhkus* on tasuline ja tasu maksab üldjuhul tööandja.

Alaeraldise puhkusetasu ja töövõimetuspensioni saajale 28 kalendripäeva ületava puhkuseosa eest ettenähtud tasu hüvitatakse tööandjale riigieelarvest (RT I 2001, 72, 442).

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

4.2. PuhkS näeb ette ka järgmised vanemapuhkused:

- 1) rasedus- ja sünnituspuhkus (§ 27);
- 2) lapsendaja puhkus (§ 28);
- 3) täiendav lapsepuhkus (§ 30);
- 4) täiendav palgata lapsepuhkus (§ 31).

Nimetatud juhtudel ei ole tegemist puhkusega, vaid tööst sihtotstarbelise vabastamisega sotsiaalsetel kaalutlustel. Rasedus- ja sünnituspuhkuse aja, lapsendaja puhkuse ning täiendava lapsepuhkuse aja eest makstakse puhkusetasu riigieelarvest. Lapsehoolduspuhkuse ja täiendava palgata lapsepuhkuse aja eest töötajale puhkusetasu ei maksta.

Peale rasedus- ja sünnituspuhkuse on töötaja enda otsustada, kas ta eespool käsitletud puhkust kasutab. See on puhtakujuline tööst vabastamine eelkõige selleks, et kaitsta ema ja lapse tervist, võimaldada emal ja teistel pereliikmetel lastega koos olla ning võtta meetmeid lapse tervise kaitseks, tema vaimse ja kehalise arengu tagamiseks.

Peale rasedus- ja sünnituspuhkuse võivad neid puhkusi omavahelisel kokkuleppel kasutada ka teised pereliikmed. Kui töötaja seda puhkust soovib, siis peab tööandja puhkust andma õigusaktis ettenähtud ulatuses. Ainult täiendava palgata lapsepuhkuse kestus määratakse töötaja ja tööandja kokkuleppe alusel õigusaktis määratud piires. Vanemapuhkused rühmitatakse nende otstarbest lähtudes.

4.3. PuhkS reguleerib ka *palgata puhkust* ja *osatasulist puhkust*. Neid võib käsitada poolte kokkuleppel määratud ajaks antavate palgata puhkustena, mille kestus ei ole piiratud (§ 32). Algatus selliseks tööst vabastamiseks võib tulla nii töötajalt kui ka tööandjalt. Enamasti on see seotud töötaja või tööandja erivajadustega, mida ei saa rahuldada muud puhkust kasutades. Tööandja on kohustatud töötajale selle soovil andma palgata puhkust gümnaasiumi riigieksamite ja kutseõppeasutuse, rakenduskõrgkooli või ülikooli sisseastumiseksamite sooritamiseks ning seaduses, õigusaktis, kollektiiv- või töölepingus ettenähtud muudel juhtudel (§ 34). Need puhkused on ette nähtud kindlaks otstarbeks ja pole oluline, kas selle aja eest töötasu säilitatakse või mitte.

Kui töö või tellimuste maht ajutisel väheneb, võib poolte kokkuleppel ja tööandja asukoha tööinspektori nõusolekul anda töötajale osatasulist puhkust kolme kuu piires. Sellest teatatakse töötajale kirjalikult ette vähemalt kaks nädalat (§ 33). Ka sel puhul on raske rääkida puhkusest, sest tegemist on töötaja tööst vabastamisega häda sunnil.

4.4. PuhkS ei käsitle kõiki puhkuseliike. Selles ei ole näiteks täiskasvanute koolituse seaduse (RT I 1998, 71, 1200; 1999, 60, 617) alusel antavaid *õppepuhkusi*, mis on osalt palgalised, osalt palgata puhkused.

TERMINOLOOGIAPROBLEEME

5. Ajutine vabastamine töötamis- ja tööandmiskohustusest

Nagu eeltoodust nähtub, puudub Eesti seadustes kindel süsteem nende juhtude liigitamiseks, mil töötaja on ajutiselt vabastatud tööülesannete täitmisest ning tööandja on vabastatud kohustusest tagada talle töö.

Allakirjutanu arvates võiks tööst vabastamised liigitada järgmiselt:

- 1) vabastamine puhkamiseks;
- 2) sihtotstarbeline tööst vabastamine.

Puhkeajaks loetakse aeg, mil töötaja on tööst vabastatud:

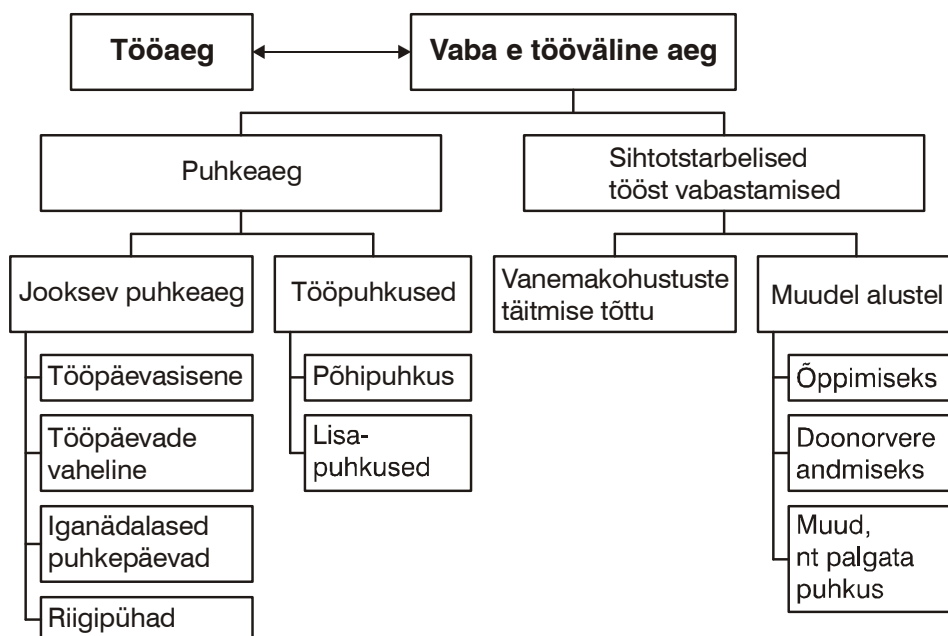
- 1) jooksva puhkeaja tõttu;
- 2) puhkuse tõttu.

Sihtotstarbeline tööst vabastamine on:

- 1) vabastamine vanemlike kohustuste täitmiseks;
- 2) vabastamine muudel alustel.

Kui isik vabastatakse tööst puhkuse tõttu, makstakse talle alati tasu. Sihtotstarbelise tööst vabastamise korral sõltub tasu maksmine vabastamise eesmärgist.

HEINOSIIGUR

ÕIGUSTÕIKEPROBLEEME

TERMINOLOOGIATÖÖ TÕLKEPROTSESSI OSANA

Artikkel tutvustab Eesti Õigustõlke Keskuse terminoloogiatöö põhimõtteid ja meetodeid. Eesmärk on selgitada tõlkepõhise terminitöö eripära, võrreldes seda tööd temaatilise ehk süstemaatilise uurimistööga, mida teatud valdkonna oskussõnavara korrastamisel ning sõnastike koostamisel tavaliselt tehakse.

Õigustõlkekeskuse ülesanne on tõlkida kvaliteetselt Euroopa Liidu õigusakte eesti keelde ja Eesti õigusakte inglise keelde. Mis tahes tõlketöö lahutamatu osa on terminoloogiline uurimistöö, sest põhjalikult uuritud ning järjepidev terminoloogia on kvaliteetse tõlke eeldus. Õigustekstid ei sisalda üksnes õigustermineid, vaid ka paljude teiste erialade oskussõnu. Oluline on uuritud terminid talletada ja teha need kõigile tõlkerühmadele terminibaasis hõlpsasti kättesaadavaks, et vältida juba tehtud uurimistöö kordamist ning et ühtlustada tõlgete oskussõnavara.

Keskuse terminoloogide ülesanne on aidata tõlkijaid ja toimetajaid terminite uurimisel, sest on kindlaks tehtud, et ilma terminoloogi abita kulutab tõlkija uurimistööle keskmiselt 60 protsenti oma ajast. Üldjuhul osalevad igas tõlkeprojektis terminoloog, tõlkija, keeleteoimetaja ja õigustoimetaja. Uurimistöö dokumenteeritakse keskselt arhiveeritud töölehtedel või terminibaasis või mõlemas. Kogu terminitöö koosneb neljast põhietapist:

- terminite otsimine lähtetekstist; selleks loeb terminoloog lähteteksti läbi ja nopib välja terminid, millele tuleb leida vasted sihtkeeles;
- uute, lähtetekstist väljanõutud terminite sisestamine terminibaasi;
- uurimistöö ja selle dokumenteerimine: leitud vastete ja muu lisainformatsiooni sisestamine terminibaasi;
- terminibaasi kirjade korrastamine ja lõplik vormistamine pärast tõlke valmimist; kinnitatud kirjed avaldatakse terminibaasis ESTERM keskuse kodulehel www.legaltext.ee.

Tõlgitavad tekstid erinevad üksteisest valdkonna poolest ning sellest tulenevalt ka raskusastme poolest: mõnes tekstis on vähe uusi oskussõnu, teises aga palju. Et terminolooge tõhusalt ja paindlikult ära kasutada, oleme välja töötanud kaks põhimõtteliselt erinevat viisi, kuidas nad töös osalevad. Kui lähtetekst on väga spetsiifiline ning sisaldab palju uusi termineid, töötab selle kõigepealt läbi terminoloog, kes leiab terminitele vasted ja koostab terminibaasi kirjed. Alles seejärel alustab tööd tõlkija.

Teine moodus on kaasata terminoloog tõlkimisse konsultandina. See on õigustatud siis, kui tõlgitav tekst kuulub ainevaldkonda, milles on tehtud palju tõlkeid ning milles on enamik termineid uuritud. Sel juhul on terminoloogi ülesanne teha uurimistööd tõlkimise ja toimetamise ajal, lähtudes tõlkijal või toimetajal töö käigus tekkinud probleemidest.

ÕIGUSTÕIKEPROBLEEME

Tõlkekeskkonnas toimuva terminoloogiatoõ eripära on vaadelnud S. E. Wright ja L. D. Wright artiklis¹, mis käsitleb terminoloogiakorralduse eri viise. Artiklile tuginedes võib öelda, et õigustõlkekeskuse terminoloogiatoõ on **tõlkepõhine** (ingl *translation-based (ad hoc) terminology management*). See meetod vastandub eespool mainitud **süsteematailisele** ehk **valdkonnakesksele** terminikorraldusele (ingl *systematic/thematic terminology management*), mida tavaliselt rakendavad kindla ainevaldala piires erialasõnastikke koostavad terminoloogiakeskused. Eesti Õigustõlke Keskuse üks ülesanne on tõlkida kõik Euroopa Liidu *acquis*'sse², kuuluvad määrused. Seepärast ei ole meil võimalik valida valdkonda, mille termineid uurida. Sama kehtib ka Eesti õigusaktide kohta, sest Eesti valitsuse tellimisel tõlgime väga erinevaid eluvaldkondi reguleerivaid õigusakte. Seega on välistatud võimalus uurida teatud eriala oskussõnu süsteemselt. S. E. Wright ja L. D. Wright on koostanud järgmise tabeli, mis sisaldab süsteematailise ja tõlkepõhise terminoloogiatoõ erisuste kokkuvõtte.

Süsteematailine terminikorraldus	Tõlkepõhine terminikorraldus
Terminite ja mõistete kogumine kogu ainevaldkonnast	Terminite otsimine isoleeritud, seoseta tekstidest
Mõistesüsteemi loomine	Terminikirjete loomine andmebaasis
Definitsioonide koostamine	Olemasolevate kontekstide dokumenteerimine
Terminikirjete loomine andmebaasis	Laiema konteksti uurimine
Terminikirjete omavaheline seostamine mõistesüsteemi tasandil	Mõistesüsteemi rekonstrueerimine tekstikatketel põhjal, <i>kui</i> see on võimalik

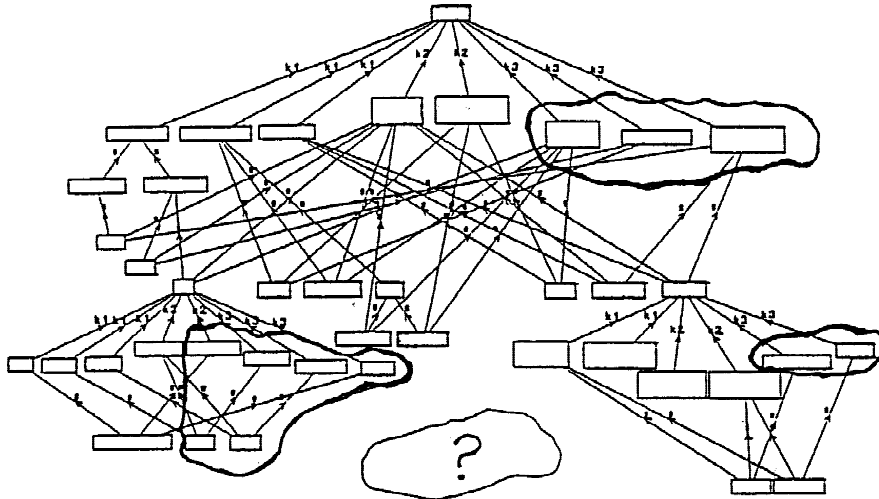
Tabeli põhjal selgub, et tõlkepõhise terminoloogiatoõ põhiraskus tekib asjaolust, et mõisteväljad on katkelised. Hästi illustreerib seda kõrvalolev joonis.

Joonisel on kujutatud keerukas mõistesüsteem, mille osad paiknevad hüpoteetilises tekstis. Kastid tähistavad kõiki süsteemi kuuluvaid mõisteid. Tõlgitavas tekstis kasutatud mõisted on ümbritsetud joonega. Küsimärk joonise allosas viitab terminitele, mis küll moodustavad osa tekstist, kuid on põhivaldkonnaga seotud vaid kaudselt.

¹ S. E. Wright, L. D. Wright. Terminology Management for Technical Translation. Handbook of Terminology Management, Vol 1, compiled by S. E. Wright and G. Budin, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1997, 147–159.

² Euroopa Liidu õigusaktides *acquis communautaire* – ühenduse õiguses teataval hetkel kehtiv seis; hõlmab õiguspõhimõtteid, õigusaktid, talitusviisid, kohustused jms, milles liikmesriigid on kokku leppinud ja mida peavad tunnustama ka uued riigid – Inglise-eesti õigustõlke käsiraamat, Eesti Õigustõlke Keskus.

ÕIGUSTÕIKEPROBLEEME

Katkelised mõisteväljad

S. E. Wright ja L. D. Wright väidavad, et üldjuhul ei peegelda tekstid loogilisi mõistesüsteeme. Pigem on need mõistetavad lugejale, kes on sellel erialal kasutatava oskussõnavaraga hästi kursis. Kuid tõlkijatel ja terminoloogidel tuleb korrektsete vastete leidmiseks kõigepealt kas või osaliseltki taastada mõisteväli, mille taustal saaks analüüsida lähteteksti.

Terminoloogiatöö teine suur probleem on terminite kindlakstegemine. Ei ole ju ükski terminoloog kõigi erialade asjatundja. Khurshid Ahmad ja Margaret Rogers³ on oma huvitavas artiklis automaatset ja manuaalset terminiotsingut võrreldes jõudnud järeldusele, et nii arvuti kui ka terminoloog peavad tekstist terminit leides kindlaks tegema terminoloogilise üksuse piirid ning otsustama, kas leitud terminikandidaat on selles ainevallas oluline. Seda tehes puututakse kokku kolme põhiprobleemiga.

1. **Polüseemia ehk mitmetähenduslikkus** ja terminiseerumine. Paljudel sõnadel on mitu funktsiooni: nad on kasutusel üldkeeles ja erialakeeles (nt *platvorm* üldkeeles ja geoloogias). Kui mingil erialal võetakse üldkeele sõna kasutusele teisenenud ja täpsustatud tähenduses, on tegemist sõna terminiseerumisega. Sama sõna võib täita termini ülesannet ka mitmes valdkonnas, nagu *morfoloogia* geoloogias ja keeleteaduses.

2. **Ellips ehk väljajätt** ja terminivariandid. Keeles on üsna levinud tava jätta välja elemente, mida on võimalik väljendada konteksti abil. Selle poolest ei erine terminid tavasõnadest.

³ K. Ahmad, M. Rogers. Corpus Linguistics and Terminology Extraction. Handbook of Terminology Management. Vol 1, compiled by S. E. Wright and G. Budin, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1997, 725–760.

ÕIGUSTÕIKEPROBLEEME

Näiteks võib tekstis olla fraas *südame- ja kopsuhaigus* fraasi *südamehaigus ja kopsuhaigus* asemel. Esimene ei ole termin, vaid tekstiüksus, mis koosneb kahest terminist. See on lihtne näide, kuid pole raske ette kujutada palju keerulisemaid tekste meile tundmatutest valdkondadest, kus väljajätu ei olegi nii lihtne ära tunda.

Tavaliselt ei valmista probleeme ortograafiliselt erisugused terminikujud (nt suur- või väiketäht), vaid süntaktilised variandid. Ahmadi ja Rogersi ingliskeelses näites, kus esitatakse nii *chromosome association* kui ka *association with chromosome*, on viimane nn eeltermin, mis aja jooksul kujuneb päristerminiks *chromosome association*. Kui lähtetekstis on ainult pikem terminivariant, siis jääb võimalus, et erialaga vähem kursis olev terminoloog või tõlkija tõlgendab seda vaba sõnaühendina ning tõlkevaste võib tulla vigane.

3. Terminipiirid. Kuigi suurema osa oskussõnavarast moodustavad nimisõnaühendid, ei ole alati lihtne määrata ühendit moodustavate elementide arvu. Gertrud Graubart Champe⁴ arvab, et kõige sagedasem põhjus, mis võib muidu igati asjatundliku tõlkija eksiteele viia, on viga ingliskeelse nimisõna fraasi analüüsimisel. Teatavasti on inglise keelele väga omane järjestada põhisõna ette arvukalt täiendeid ning muutelõppude puudumise tõttu ei väljendu sõnade omavahelised grammatilised seosed. Valdkonda tundmata on raske, kui mitte võimatu, määrata põhisõna näiteks järgmises fraasis: *¾ inch squeeze plate travel adjusting capscrew*. Ainult spetsialist oskab öelda, missugused täiendid on ebaolulised ehk lihtsalt kirjeldavad ja missugused moodustavad termini lahutamatu osa.

Muudest igapäevatoös ettetulevatest probleemidest võiks veel nimetada sünonüümiat ehk samatähenduslikkust. Ei ole harvad juhtumid, kui lähtetekstis viidatakse ühele ja samale mõistele, mis on aga erinevalt sõnastatud, näiteks *total permissible weight* ja *total permissible laden weight* mootorsõidukeid käsitlevas direktiivis. Terminoloogi ülesanne on välja selgitada, kas tegu on üksnes sünonüümidega või eri mõistetega.

Viimane probleem seondub vahetult lähteteksti kvaliteediga. Euroopa Liidu õigusaktid tõlgitakse kõigi liikmesriikide keeltesse ning algkeel on tavaliselt inglise või prantsuse keel ja vähemal määral ka saksa keel. Ehkki kõigil keeltes on võrdne staatus, tuleb ette juhtumeid, kus algdokument koostatakse küll näiteks inglise keeles, kuid seda teeb inimene, kelle emakeel ei ole inglise keel. Seetõttu kasutame oma töös peale ingliskeelse algdokumendi ka teiskeelseid variante, kõige sagedamini soome-, prantsus- või saksakeelseid.

Euroopa Liidu õigusakti tõlkija peab arvestama asjaolu, et Euroopa Liidu õigus hõlmab kõigi viieteistkümne liikmesriigi õiguskorraldust. Seetõttu ei saa ega tohigi kasutatav terminoloogia olla ühe kultuuri keskne. Mõnikord tundub, et ingliskeelne termin on sõnasõnaline tõlge

---

⁴ G. G. Champe. Handbook of Terminology Management Project-Integrated Terminology Management for Technical Writing and Translation Vol 1, compiled by S. E. Wright and G. Budin, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 1997, 503–515.

ÕIGUSTÕIKEPROBLEEME

---

prantsuse keelest. Näitena võib esitada järgmised terminid: ingl *socio-educational instructor* pr *animateur socio-éducatif*, ning meie *noortetöötaja*. Üsna tõenäoliselt kasutaks Briti inglise keele kõneleja hoopis terminit *youth worker*, mis on Suurbritannias kinnistunud kasutus. Et tegu on sünonüümidega, kinnitab ka Euroopa Komisjoni tõlketeenistuse terminibaas Eurodicautom, kus ingliskeelsete vastetena on esitatud nii *socio-educational instructor*, *youth worker* kui ka *youth leader*. Oluline on kindlaks teha, kas tavatu ingliskeelne termin on valitud taotluslikult, et tähistada Briti *noortetöötajast* veidi erinevat mõistet, või on see lihtsalt otsetõlge prantsuse keelest. Vastasel korral võib eestikeelse vaste leidmisega eksida.

Ainevaldkondade rohkus sunnib õigustõlkekeskuse terminolooge tihedale koostööle erialainimestega. Oleme tänulikud nii ministereeriumidest ja muudest riigiasutustest kui ka erasektorist kaasatud arvukatele ekspertidele, kelle nõuanneteta oleks meie töö raske või lausa võimatu. Arvestades tõlgitavate dokumentide hulka, keerukust ja spetsiifilisust, ei ole alati lihtne leida just seda õiget spetsialisti. Tuleb ette sedagi, et valdkonna tundjaid Eestis ei olegi, ning harvad ei ole juhtumid, kus eksperdid jäävad eriarvamustele. Kuid see ei üllata, sest paljude erialade terminoloogia on alles tekkimas või põhjalikult muutumas ning ühekorraga tuleb eesti keeles nimetada rohkesti mõisteid, millest paljud on Eestis veel tundmatud. Siiski on tore, et leidub oma eriala pädevaid asjatundjaid, kes oskavad hästi inglise või muud võõrkeelt, on kursis Euroopa Liidus toimuvaga ning on nõus meid aitama. Kokkuvõtvalt võiks öelda, et tõlkepõhine terminoloogiatöö on keeruline ja aeganõudev, kuid ilma selleta on kvaliteetne tõlge välistatud. Tänapäeval on üha olulisem talletada terminoloogiatöö tulemused vormis, mis võimaldab andmeid taaskasutada, töödelda ja jagada. Terminikorralduses on terminoloog uute teadmiste oluline vahendaja.

ÜLLEMÄNNART,
Eesti Õigustõlke Keskuse
terminoloog

KEELEKOOL

VÕÕRSÕNATARVITUSE KARIDEL

Võõrsõna on võõras – see on temast endast näha. Tavaliselt määratletakse võõrsõna kui keeles kohanemata laensõna. Sestap torkab ta kirjas ja kõnes kohemaid silma-kõrva. Ta ei sobi selle keelega, mida me nimetame emakeeleks, on selles otsekui võõrkeha. Kuid ilma võõrsõnadeta läbi ei saa. Ju peaks siis püüdma tõmmata mõistlikku piiri vajaduse ja paratamatuse vahele. See aga pole kerge. Enamasti ei lase vahet tunnetada mõttelaiskus. Kui teise keele tekstist leitakse võõrsõna tunnustega sõna, arvatakse, et see kõlbab kõikidesse keeltesse, eesti keel kaasa arvatud. Tegelikkus on teistsugune.

Eesti keelde tuli esimene võõrsõnalaine saksa keele kaudu. See kestis Teise maailmasõjani. Sealpeale mõjutas võõrsõnatarvitust vene keel. Viimased tosinkond aastat oleme olnud peaaegjalikult inglise keele mõju all.

Poleks ju väga viga, kui üks saksa, vene ja inglise keeles tarvitav võõrsõna tähendaks kõikides neis keeltes üht ja sedasama. Poleks ju väga viga, kui võõrsõnad oleksid rahvusvahelised. Nõnda sageli arvataksegi. Ja vääratakse.

Tihti peale tähendab mingi võõrsõna eesti keeles sedasama mis vene keeles, kuid tema tähendus erineb saksa ja inglise omast, teinekord langeb tähendus ühte saksa keele omaga, erineb aga inglise ja vene kasutusviisist, kolmas kord on sobitatud eesti keelde inglise tähendus, mis aga pole kooskõlas ei saksa ega vene kasutusega. Paar näidet.

Eesti keeles kiputakse sõnale *transport* andma sama tähendus, mis tal on vene keeles: 1) *veondus*; 2) *veok*, *sõiduk* (eriti levinud on *ühistransport*, veel viletsamas pruugis *ühiskondlik transport*). *Transport* kui *veondus* on omane ja õige nii eesti kui ka paljudes teistes keeltes. *Veoki* või *sõiduki* tähenduses kasutatakse seda vaid vene keeles. *Transpordist* kui *bussist* või *rongist* saab aru ainult venelane, inglane ja sakslane oleksid hämmelduses. Nende meelest on *transpordiga* sõita niisama võimatu kui *turundusest* osta või *rahandusega* arvet tasuda.

Prämie on saksa keeles *lisatasu* hea või kiire töö eest (erialati on teisigi tähendusi), sama tähendab soome *premio*, rootsi *premie* või inglise *premium*. Eesti keeles tähendab *preemia* vene keele mõjul ka (*rahalist*) *auhinda*, neis teistes keeltes mitte. Küll on aga auhinna tähendus itaalia ja hispaania sõnal *premio*.

Vene keele eeskujul tähendab *konkurss* eesti keeles ka *võistlust*. Saksa ja soome keeles on *Konkurs* ja *konkurssi* ainult teatud liiki *maksejõuetus*. Hispaania ja portugali keeles aga on *concurso* ka *võistlus*.

KEEIEKOOL

Vene *avarija* tähendab igasugust *õnnetust*. Saksamaa saksa keeles on *Havarie* ainult *laeva- ja lennuõnnetus*, Austria saksa keeles ka *autoõnnetus*, kuid kummaski ei tähenda see muud *õnnetust, riket, äpardust* nagu vene keeles ja selle keele mõjul tihti ka eesti keeles. Veitsi saksa keeles tähendab *Havarie laeva- ja lennuõnnetust* ning näiteks masina *vigastust*, mitte aga *autoõnnetust*. See näitab, et alati ei ole võõrsõna tähendusvariandid isegi mitte ühe keele sisesi ühesugused, vaid olenevad riigipiiridest.

Arvamus, et võõrsõnad on rahvusvahelised, võib põhjustada piinlikke vahejuhtumeid. Kui lähete soomlasele või sakslasele rääkima, et saite *konkursil preemia*, siis arvab ta, et olete *maksejõuetuks* jäänud ettevõtte likvideerimisel hea töö eest *lisatasu* saanud. Et te olete *võistlusel auhinna* saanud, sellest saavad õigesti aru venelased ja hispaanlased.

Esitatud näidetest peaks piisama, et mõista: **võõrsõnu võib pidada rahvusvaheliseks vaid tingimisi**. Tihti tähendavad kirjapildilt ja häälduselt lähedased sõnad ühes keeles üht, teises teist.

Täiesti väär on arvamus, et tõlkimisel tuleb võõrsõna alati vastendada võõrsõnaga. Niisugused tõlked on põhjustanud suuri arusaamatusi.

Selgesti on täheldatav hädaajakirjanike ja -tõlkijate sõgedus. Nemad sokutavad eesti keelde aina uusi võõrsõnu, ja ikka neile inglise keeles kinnistunud tähendustega. Ning suurendavad arutult tähenduste hulka, mis neil võõrsõnadel seni on olnud. Ei ole neil sellest midagi, et sel sõnal on eesti keeles kinnistunud tähendus ammu olemas, mis aga inglise omast vähem või rohkem erineb.

Ilmekas näide on *massiivne*. Räägitakse *massiivsest* toetusest (ka rahalisest), *massiivsest* inimõiguste rikkumisest, *massiivsest* invasioonist, *massiivsetest* investeringutest, *massiivsest* verejooksust ja õhurünnakust, *massiivsest* töökohtade arvu vähendamisest jne. “Võõrsõnade leksikon” ütleb, et massiivne on ‘suur ning kaalukas; raskepärane; läbinisti samast ainest, tühikuteta massist’. Eks püütagu seda kõike kokku sobitada esitatud näidetega. Mis oleks *suur ning kaalukas verejooks?* Või *raskepärane investering?* Kui räägitakse *tugevast* toetusest, *arvukatest* inimõiguste rikkumistest, invasioonist *suurte vägedega*, *tugevast* verejooksust, *rängast* õhurünnakust, töökohtade arvu *hulgalisest* vähendamisest, siis saab aru nii kirjutaja ja ütleja kui ka lugeja ja kuulaja.

Võiks küsida, missuguste keelte võõrsõnatähendustega oleks meil otstarbekas oma keele tähendusi siduda. Ilmselt tuleks rohkem arvestada nende keeltega, millega oleme kultuuriliselt tihedamini seotud. Ent need sidemed muutuvad, kuldset keskteeid aga on raske leida. Küll aga tuleks seista hea selle eest, et meie niigi logisevat ja ragisevat võõrsõnavaramut ei lõhutaks veelgi enam. **Võõrsõnadele uute tähenduste lisamisega peab olema äärmiselt ettevaatlik.**

KEELEKOOL

On korraldatud teste uurimaks, kuidas inimesed võõrsõnadest aru saavad ja neid tarvitavad. Kõik uuringud on näidanud, et võõrsõnu tuntakse halvasti.

Näiteks räägitakse soomukitest ja muust *logistikast*. *Logistika* on veo, ladustamise jms korraldamine. Küllap mõeldi muid *sõjamasinaid*. Mõni olevat pakkunud teisele *konkurssi*. Ju mõtles *konkurentsi*. Kirjutatakse *antidopinguvastasesest võitlusest*, mis tähendab võitlust dopinguvastase võitluse vastu. Kõneldakse *televiseerimisest* (mõeldi televisioonis näitamist, välja tuli *kaugviseerimine*), *krossatlantilistest* lendudest (lendudest üle Atlandi), riikliku *kogutoodangu produktist* (mis on riigi *kogutoodang*) jne.

Võõrsõna sisust pole aru saanud needki, kes räägivad *ümber restruktureerimisest*, *hiigelkollisist*, *siseinterjööri*, *kuumaveegeisritest*, *ainumonopolist*, *südame kardiogrammist*, *välja eksponeerimisest*, *välja eksportimisest*, *sisse importimisest* jms. Neis sõnades korratakse võõrsõna mõtet omasõnaga. Õige on *restruktureerimine* ehk *ümberstruktureerimine*, *koloss* ehk *hiiglasuur*, *interjäär* ehk *sisekujundus*, *geiser* ehk *kuumaveeallikas*, *monopol* ehk *ainumüügi- või tootmisõigus*, *kardiogramm* ehk *südametegevuse graafiline kujutis*, *eksponeerimine* ehk *väljapanek*, *eksportimine* ehk *väljavedu*, *importimine* ehk *sissevedu*.

Lähtudes väärarusaamast, et võõrsõnad on rahvusvahelised, võetakse tõlkimata kujul üle teiste keelte sõnu. *Kumiir* on *ebajumal* vene keeles ning *filing* on *meeleolu*, *farmer* on *talunik* ja *semifinaal* on *poolfinaal* inglise keeles.

Kui juba võõrsõna kasutada, siis õigesti nii kirjas kui ka kõnes. Sagedasi hülbeid õigekirjas on *baarman*, *balsam*, *kimano*, *emeriiitus*, *aslökk*, *imaago*, *floor*, *akordjon*, *sentens* ja *potensiaal*. Õiged on *baarmen*, *palsam*, *kimono*, *emeerituse*, *a lökk*, *imago*, *fluor*, *akordion*, *sentents* ja *potentsiaal*.

Parem pole asi õigehääldusega. *Imid*, *i* asemel öeldakse *immid*, *ragbi* asemel *rägbi*, *re* *issööri* asemel *re i öör* või *ressi öör*, *raseerima* asemel *rasseerima*, *kommünikee* asemel *kommünikee*.

Aetakse segi sarnaseid võõrsõnu: *atlas* on kaardistik, *atlass* on riidesort, *standard* on teatud nõuete kogum, *standart* ruutlipp.

Pole harv nähtus, kui meesterahva kohta öeldakse *baleriin* või *blondiin*. Ometi käivad need sõnad ainult naisterahvaste kohta. Ka ei saa negatiivsed ja positiivsed olla *numbrid* (=, 1, 2, 3...), vaid ainult *arvud*. Ja *plastik* on *plastist* valmistatud *suusk*, mitte materjal, mida varem nimetati *plastmassiks*, nüüd lihtsalt *plastiks*.

Võõrsõnade eksitarvitus on ammendamatu teema. Anekdootideni välja. Ikka olevat keegi segi ajanud *konserveerimise* ja *konverseerimise*, keegi arvanud, et *konservatooriumis* tehakse *konserve*, teine, et *immatrikulatsioon* on juudi usupüha jne.

KEELEKOOL

Ühe tuntud ütluse võiks ümber sõnastada nii: tarvita võõrsõna, aga pea piiri. Nagu karskus on parem kui purjutamine, nii on omasõnadega rääkimine ja kirjutamine parem kui võõrsõnadega liialdamine.

UNOLIIVAKU

KEELEKOOL

MIDA TEHA AMETLIKU ABRAKADABRAGA?

Olen pikema aja jooksul pidanud äriühingu juhina sundima ennast neljapäeviti lugema Äripäevas avaldatavaid ametlikke teadaandeid. See on olnud kõva katsumus. Kohtute, nende registriosakondade, omavalitsuste ja kohtutäiturite teadaanded on teadagi niisama vähe ajakirjandus, kui liikluseeskiri on kirjandus. Nad ei pea hiilgama elegantse stiiliga ega pakkuma esteetilist naudingut. Kuid kirjakeelsed ja arusaadavad peavad nad küll olema. Kümnete väga eritasemelise kirja- ja väljendusoskusega inimeste kokkupandud tekstikogum on oma algolekus paratamatult toorelt haraline. See nõuab enne avaldamist kas või elementaarsetki ühtlustust, tükati väga tobedate vigade parandamist. (Vigu teevad inimesed alati – kuuldavasti on vaid vanajumal sellest patust prii –, sestap peaks parandused olema enesestmõistetavad.) Lehetoimetus aga paistab hoidvat oma sõrmed neist tekstidest eemal, pidades ametlikku teadaannet kas a) alaväärtuslikuks tarbetekstiks, mida ei tasu puutada, või b) pühaks seadusetaoliseks tekstiks, mida ei tohi puutada. Võib olla ka hoopis nii, et teadaannete avaldajad pole taibanud, et selline kümnetest kohtadest laekunud ja toimetajakäe abita otse trükimasinasse kukkuv tekstisasi saab anda ainult naerma või nutma ajavaid tulemusi. Lehe küljettiitlitest võib küll lugeda toimetaja nime ja tema andmeid, kuid see, et ta neid tekste toimetanud on, ei saa olla tõsi. Samadest tiitlitest väljaloetav andmetöötaja võib olla asjaga enam seotud, kuid niisugune andmetöötluski on võimalik vaid juhul, kui töötlejale – tõenäoliselt ikkagi vähemalt keskhariidusega inimesele – on esitatud kateooriline nõue jätta vead puutumata, ükskõik kui ilmsed need ka on.

Tekib peaaegu õigusfilosoofiline küsimus: kas puruvigane, tükati lausa seosetu tekst saab üksnes sellele pandava pealkirja jõul olla seaduslik või ametlik. Ametlik teadaanne täidab oma ülesande üksnes siis, kui 1) tema **adressaat on üheselt identifitseeritav** ja 2) ta **sisaldab õigekirja norme järgivat sõnumit**. Õigekeelsus on teksti arusaadavuse üks põhieeldusi. Kui aga adressaadil pole võimalik aru saada, et teadaanne on mõeldud temale, ning kui selles on lausete asemel grammatilise seoseta sõnajärjendid, jääb teadaande teavitatus ülesanne täitmata. Kutset või muud teadet ei saa siis lugeda *kuulutuse avaldamisega kätteantuks*, nagu kirjutavad kohtusekretärid. Ei maksa midagi ka viide täitemenetluse seadustiku § 29' lõikele 5, kus see on sätestatud. Juriidilised tagajärjed, mis teate kätteandmisel peaksid olema, jäävad tekkimata. See peaks õiguskaitstjad mõtlema panema.

Kahe eespool nimetatud nõude täitmisega saab kahjuks hakkama vaid osa teateid koostavaid kohtu- ja notariaadiametnikke ning üpris väike osa kohtutäitureid. Omavalitsuste ja riigiametite teadaannetega on lugu natuke parem, kuid ka neis on ametiasutuste autoriteeti kahjustavaid, naeruväärseid vigu, mis näitavad, et neile tekstidele pole keegi viitsinud teist korda pilku peale visata.

Kuigi korrektne tekst on alati ilusam kui liga-loga kokkuvisatu, palun järgnevat juttu kaaluda mitte teksti ilu, vaid eeskätt teadaande funktsiooni seisukohalt.

KEEIEKOOL

Esimene nõue: adressaadi identifitseeritavus

Mõtlen siin põhiliselt **võimalust tunda ära füüsilise isiku nimi**. Kõige rohkem on nimesid kohtutäiturite nimestikes, kus need antakse eranditult nimetavas käändes. Võib kohe küsida, mis probleeme siis üldse olla saab. Ega neid olekski, kui neid ei osataks tekitada. (Vägisi tikub meelde üks *murphism*, mis räägib teatava kategooria inimestest, kes on *haruldaset leidlikud*.) Isikunimesid suudetakse esitada kõigis võimalikes kombinatsioonides, alates pärijärjestuses esitatud suurtähtkirjutusest ja lõpetades inversioonikomata pöördjärjestuses esitatud suur- või väiketähtkirjutusega. Siin see kirevus on.

1. **Andrei, Bulõssov ... / ... Hannes, Haug... / Omari, Kalme** jne (Tartumaa kohtutäitur **Majak** – AT¹ 4.07.01). Komad on tarbetud, sest nimede pöördjärjestust loendis ilmselt pole. Osa adressaate võib ju komad heatahtlikult prahiks arvata ja teadaandele reageerida, kuid samas võib näiteks Omari Kalme õigusega väita, et pole kutset kätte saanud ja mingi sinna täituri juurde vormiliselt kutsutu – Kalme Omari.

2. **marko kell ... / ...jaan maal ... / ... aivi ojas ... / ... avo pull** jne (Pärnumaa kohtutäitur Albert – AT 29.11.01. Kolm pikka nimestikku, kõik ühe „süsteemi“ järgi). Kuigi on kinni peetud korralikust päripidisest nimejärjest, pole ma sugugi kindel, et härra Jaan Maalil ja proua Aivi Ojasel on põhjust *lugeda ajalehekuulutust täitekutse kätteandmisena menetlusosalistele*. Mina nende asemel ei peaks seesugust kuulutust ametlikuks kutseks.

3. **Anis olle ... / ... Enzel albert ... / ... Iumets andrus ... / ... Tahm niina** jne (Tallinna kohtutäitur Petter – AT 13.09.01). Õigekirja abil antakse ilmselt märku, et eesnimi on teisejärguline. Ka nimede ümberpööratud järjestust märkiv koma on ära jäetud. Küllap on kirjutaja arvates niimoodi hästi selge, mis on perekonna-, mis eesnimi.

4. **Gert Poobus ... / ... Galina Renke ... / ... Martin Ruth ... / ... Martin Toomas ... / ... Rebase Mati ... / ... Martin Ivo** jne (Tallinna kohtutäitur Lammertson – AT 25.07.01). Selles segapudrus – läbiseigi päri- ja pöördjärjestus, pluss inversioonikomade puudumine – saab hoolika uurimisega, isikukoodi algusnumbreid appi võttes kindlaks teha, et härra Martin Ruthi nime taga peitub hoopis proua Ruth Martin. Keda aga on mõeldud järgmiste ifreeringute all, seda ei saa kindlalt öelda. Võib oletada, et üks on kohtutäituri sõbramees, kodanikunimega Mati Rebane. Kui oleks kirjutatud korrektselt – Mati Rebase –, poleks midagi oletada. Martin Toomase all võib väga hästi olla mõeldud ka Toomas Martinit. Segajärjestuses nimistu korral aga ei saa temalt keegi nõuda niisugusele “ametlikule teadaandele” reageerimist.

Kui esimest kolme varianti kasutavad üksikud haruldaset leidlikud, siis viimast, kõige enam segadusi tekitavat varianti pruugitakse palju rohkem.

---

¹ AT – Ametlikud Teadaanded, mis ilmub neljapäeviti Äripäeva lisana.

KEELEKOOL

Kauksi Riho ... / ... Peeter Puusepp ... / ... Pähn Ere ... / ... Arvo Raig ... / ... Uba Margus jne (Võrumaa kohtutäitur Peedosaar – AT 20.09.01).

Põz Mihhail... / ... Severjan Kobalija ... / ... Sillasoo Raivo jne (Tallinna kohtutäitur Treima – AT 25.07.01). Muide, Mihhail Põzi, kes ta 99-protsendise tõenäosusega on, saab vaevalt lugeda ametlikult kutsutuks, kui ta nimes on ü asendatud z-ga (Пъжз¹ Пъзз). Sama kohtutäitur kutsus 27.09.01 endla (sic!) tänavale isikukoodideta isikuid **Kalev Rauli** (Raul Kalevit?), **Virgo Karmenit** (Karmen Virgot?), **Neeme Aaret** (Aare Neemet?). Keda ametlikult kutsuti?

Arko Okk ... / ... Kikas Eire ... / ... Kallas Helje ... / ... Aavo Uibo ... / ... Helje Kallas ... / ... Venno Laine jne (Harjumaa ja Tallinna kohtutäitur Sepp – AT 25.07.01). Seda, et kutsutud härra Venno Laine nime taga peitub hoopis proua Laine Venno, saab uurima vaevu ja jällegi teada vaid isikukoodi esinumbrist. Helje Kallast on kutsutud lausa kaks korda, algul tagurpidi, siis kindluse mõttes ka viisakamalt ja õiget pidi.

Seda segast rida võiks pikalt jätkata, kuid kokkuvõtte tegemiseks piisab esitatustki. **Et eesnimi on ees, perekonnanimi taga, see on eesti keeles tavaline, neutraalne ja viisakas.** Pöördjärjestus on erandlik, bürokraatliku värvinguga või mitmemõtteline (*Rebase Mati, Naaber Priidu*) ja sobib erijuhtudel, nt tähestikulistes, enamasti mitteavalikes loendites. Arvutifailides pöördjärjestuses hoitavaist nimestikest nimede või nimekogumite avalikkusele edastamise korral hoolitseb endast lugupidav asutus programmitäienduse eest, mis pöörab väljastamise korral nimed tavajärjestusse. Soome kaudu meiegi telefoniraamatutesse imbunud komata inversioon on Eestis õigustatud ehk vaid perekonnanimede esitamise pesasüsteemi korral (kui pesas perekonnanime ei korrata ja kuni järgmise pesani antakse vaid eesnimed).

Et tõestada eesti nimepruugi omapära, esitasin ohtralt just selliseid isikunimesid, mille osised võivad olla nii perekonna- kui ka eesnimed. Ei Soomes, Venes, Rootsis ega mujalgi ümberkaudu ole see tavaline. Mujal on perekonnanimedel tavaliselt mingi iseloomulik vormitunnus. Eesti perekonnanimedel seda ei ole ning seepärast on pöördjärjestusele osutav koma hädavajalik. Kindlasti ei tohi ka ühes ja samas loendis esitada läbiseegi päri- ja pöördjärjestusega nimesid – ka siis mitte, kui komadega on asjad korras.

Teine nõue: sõnumi õigekeelsus

Ametliku teadaande tekst peab vastama eesti kirjakeele normile. Seal ei tohi olla kohta iseäratsemistel ega madala keelekultuuri tõttu tekkivatel eriarvamustel (nt et nimed peavad olema tekstis ainult nimetavas või et muuta tohib neid ainult väänates *Kuldadest Kulte* ja *Särgedest Särke* tehes). Selliseid, keelenormi eiravaid seosetuid tekste on enamasti võimalik õigesti tõlgendada vaid väga hea tahtmise korral. Neid ei saa võtta ametlike teadaannetena, millele võib nende tähelepanuta jätmise korral lisada adressaadile osaks saavate ebameeldivate tagajärgede loetelu.

KEEIEKOOL

Korrektse kohtusse kutsumise vormeli leidis esimeste hulgas üles Võru Maakohus (AT 8.08.01):

Jüri Kõva (ik 30000...), **Võru Maakohus** kutsub Teid kostjana ...

Samamoodi oskavad vormistada ka näiteks Järva, Jõgeva, Ida-Viru ja Harju maakohud ning viimasel ajal Tallinna Linnakohuski.

Pärast pikka katsetamist on kohtutes lõpuks üles leitud hea võimalus **esitada kutsutava nimi üttena teadaande alguses. Sellega satub see ilusasti, keelenormi rikkumata, nimetavasse käändesse.** Jääb veel soovida vaimujulgust käia sel viisil esitatud nimega edasises tekstis ümber eesti grammatika reeglite järgi.

Mitte nii, nagu teeb (AT 31.01.02) seesama äsja kiidetud Tallinna Linnakohus teisal: ...*kutsub Kristjan Tänavit* (pro **Tänavat**)

või: ... *Kohus kutsub Erkki Tomson* ... istungile.

Üttega algav teadaanne on ilmselt parim variant. Järgnev asesõna peab lahendama ka vaidluse, kas istungile kutsutava nimi peab olema osastavas – **Viktor Kuldkeppi**, või omastavas – **Renat Minigarejevi**. Mõlemad näited on võetud Tallinna Linnakohtu teadaannetest. (AT 31.01.02)

Ütte asemel võib igasuguse teadaande alguses muidugi seista isiku nimi omaette üheliikmelise aadresslausena. Loomulikult nimetavas (mitte alaleütlevas!).

Tüüpiline tekst, milles nimi väänatakse grammatikaseostest vähimatki välja tegemata nimetavasse, on kohtutäiturite koostatud nimestike alguslõik.

Lihtne oleks kasutada loomulikku vormelit, nagu

Lääne-Virumaa kohtutäitur Kairi Laiõun kutsub võlgnikena oma büroosse aadressil ... järgmisi kodanikke ...

Kuid mingit salapärast eesmärki silmas pidades pingutatakse vaimu, et punuda sellist müstilis-imposantset teksti:

Kohtutäitur Priit Petter büroosse (järgneb aadress) **kutsutakse ... isikud.**

Priit Petteri asemel seisavad samas vormelis ka Kairi Kummi, Mati Kadaku, Aive Kolsari, Reet Voki, Eha Nikkeri, Risto Küti, Katrin Velleti, Vaike Martini, Ero Marjaku, Veiko Kaasiku, Oleg Sirotoni, Marika Põlder, Jüri Urva (nim Urb) jpt nimed.

Kuidas niisugusest tekstist aru saada? Kõigepealt käsutab keegi nimetu täituri karmilt ja järsult oma büroosse. Seejärel lastakse tegevusse müstiline jõud, kelle nimetamist teadaandja kartlikult väldib, isikuid kutsuma. Salapärase ja üleloomuliku atmosfääri loomine lihtsa asja ümber nõuab omamoodi leidlikkust. Kuid milleks on ametlikus teadaandes tarvis müstikat? Kas Kairi Laiõuna vormel pole siiski otstarbekam?

KEELEKOOL

Sõnastuslikke vildakusi, mis tekitavad küsimusi ning vähendavad teadaande funktsionaalsust ja ametlikkust, leidub käsitletavas väljaandes hulgi. Olgu esitatud veel üks värske näide (AT 17.01.02). Reas seisab hulk üht laadi teadaandeid, mis algavad nii:

Käesolevaga teatan, et kohtutäitur Elin Paltsi büroos ... on täitmisel ... otsus ... (isikunimi omastavas) suhtes.

Kõik need tekstid lõpevad allkirjata, mis peaks niisuguse sõnastuse korral tingimata järgnema: muidu ei saa lugeja teada, kes teatab, et kellegi büroos on midagi *kellegi suhtes tegemisel*.

Miks peab kirjutama nii umbmääraselt? Miks adressaat, isik, kellele on teadaanne mõeldud, peidetakse kuhugi tekstisügavusse (erikirjaga esiletõst päästab siin vähe)? Miks tema nimi pannakse obliikvakäändeid² nõudvasse positsiooni ja hakatakse siis grammatikareegleid eirates meeleheitlikult võitlema nimetavalise nimekuju säilitamise või näitamise eest?

Needsamad eelmise lõigu teadaanded võinuksid väga hästi alata nii:

(Isikunimi nimetavas), kohtutäitur Elin Palts (büroo aadress ...) täidab Teie kohta ... (mis) kohtus ... (millal) tehtud ... (mis) otsust.

Edasi järgnegu see, mis veel öelda on.

* * *

Ma ei hakka enam eeskujusid pakkuma ega üldkehtivatest keelereeglitest rääkima. Neid tunnevad eriti hästi keeleteimetajad, keda tulekski teadaannete korrektsuse, s.o nende ametlikuks muutmise huvides rohkem rakendada. Seda saab teha kahel viisil. Esimene oleks stiihiliselt laekuvate tekstide laiaulatuslik pidev ja hoolikas toimetamine, mis nõuaks mitmeliikmelise nii juriidiliselt kui keeleliselt kvalifitseeritud brigaadi tööpidamist. See viis ei ole ilmselt mõistlik. Teine, ratsionaalsem võimalus oleks sõeluda hulgi esinevad teadaandeliigid välja ning koostada neile korralikus keeles, otstarbeka ülesehitusega tüüptekstid. Seda peaksid tegema korrektselt ja asjakohaselt väljenduda oskavad inimesed näiteks Justiitsministeeriumi või Riigikantselei tellimusel. Ministeerium võiks muuta koostatud tüüptekstid õiguskaitseasutustele kohustuslikuks. Toimetus võiks kehtestada korra, mille kohaselt ei avaldata halvasti vormistatud ja arusaamatu sisuga teadaandeid enne, kui need on normiga koosõlla viidud. Et aga korrektsetegi tekstimallide kasutuselevõtu korral pole pääsu praktikas tekkivate karvasuste silumisest ja ilmsete vigade parandamisest, tuleks enne trükkimist teha tekstidele ka lõpptöötlus. Sellega võiks ehk hakkama saada üks asjatundlik ja hoolas inimene. Brigaadi pole vaja.

HEIDO OTS,
kirjastaja

---

² Obliikvakäänded on kõik käänded peale nimetava.

KEEIEKOOL

KUI KEEL ON SÕIMES

Õigustekste lugedes ja loetut kriitiliselt hinnates tuleb tõdeda, et tekstide koostajad heitlevad samade hädadega, mille käes vaeveldi ka aastaid tagasi. Nende hädade ühishimetaja on väljenduslik saamatus. Lähtudes lootusest, et veetilk tõesti võib uuristada kivi, kõnelgem neist ikka ja jälle.

1. Eksitavad tõlkebatäpsused

2001. aastal ilmunud huvitava ja vajaliku tõlkekoostaja "Rahvusvahelised inimõigused ja nende kaitse. Sissejuhatav käsiraamat" leheküljelt 162 jj võib teada saada, et Rahvusvaheline Tööorganisatsioon (ILO) tegeleb *töö normimise ja rahvusvaheliste töönormide kehtestamisega*.

Tegelikkus on teistsugune. ILO ei tegele töö normimise ega rahvusvaheliste töönormide kehtestamisega. Töönorm on töötajalt teatavas ajavahemikus nõutav kvaliteedinõuetele vastav töötulemus, mis tagab töötaja tasustamise samaks ajavahemikuks ettenähtud palgamäära arvestades. Töö normimine, töönormide kehtestamine ja muutmine on tööandja pädevuses niivõrd, kuivõrd riik seda seadusega või seaduse alusel antud aktidega ei piira.

ILO tegeleb *töötingimuste üldistamisega ja rahvusvaheliste töösuhteid sätestavate õigusnormide väljatöötamise ja kehtestamisega*. Need normid rakendatakse ILO liikmesriikide õigusloome kaudu. Järelikult tegeleb ILO *töötingimuste standardiseerimisega*.

On muidki äpardusi.

Laiale lugejaskonnale mõeldud raamatu maakeelde ümberpanekul polnuks mõtet kasutada võõrsõna *peremptoorne* ('otsustav, lõplik, vastuvaidlematu'). Sama teose leheküljelt 162 võib lugeda *poliitikotsustest*. Mis asjad need on? Kes neid teeb? Teisest lõigust võib lugeda, et *samuti ei jäeta normitavaid teemasid juhuse hoolde, vaid igal aastal arutab neid haldusnõukogu*. Tegelikult räägitakse sellest, milliseid ILO akte oleks vaja ette valmistada. *Teemasid ei saa normida*. Tuleb määrata *valdkonnad*, kus on vaja kehtestada rahvusvahelisi õigusnorme.

2. Arusaamatusi põhjustav tähtajatrafarett

Mida tähendab kohustus teha (täita, tagastada vm) midagi *viivitamatult, kuid mitte hiljem kui 30 päeva jooksul* (vt lepingute ja lepinguväliste kohustuste seaduse § 59 lg 2)? ¹

---

¹ Vt ka V. Saarmets. Viivitamata mõistliku aja jooksul, lk 24.

KEELEKOOL

Tegemist on ülereguleerimisega, sest kui midagi tehakse *30 päeva jooksul*, siis on kohustus õigeaegselt täidetud, kuigi seda olnuks võimalik teha ka näiteks 3 päeva jooksul. Kui aga peetakse silmas, et toiming (nt tööle ennistamine) tuleb teha *viivitamatult*, pole piirtähtaeg enam vajalik: toiming tuleb teha kohe, kui kohustatud isikul tekib selleks reaalne võimalus.

3. Kas oma- või võõrsõna?

3.1. Kui võõrsõna asemel tahetakse kasutada omasõna, tuleks võimalikest variantidest valida parim. Näiteks võib häirivalt palju lugeda haldustegevuse, õigusaktide, õigusnormide *transparentsus* ehk *läbipaistvuse* nõudest.

Kas tegevus, õigusakt või õigusnorm saab olla *läbipaistev*? Ülekantud mõttes küll. Kuid kas ei oleks sel juhul õigem rääkida õigusnormi või akti *arusaadavusest*, mis tähendab, et õigusnormi sätet ja mõtet ei varja segane sõnastus või akti struktuurinõrkus. Hammurapi ja Rooma kaheteistkümneme tahvli seadused olid küll läbipaistmatud, sest olid raiutud läbipaistmatule pinnale, kuid nende sisu oli ja on arusaadav.

3.2. Uues töö- ja puhkeaja seaduses on senine *tööajarežiim* asendatud sõnaga *tööajakorraldus*. Tundub, et asendamine pole põhjendatud, sest *režiim* tähistab teatud korda, *korraldus* aga tegevust või käsku midagi teha.

3.3. Lepingute ja lepinguväliste kohustuste seaduses on nii *laenuleping* (§ 396) kui ka *krediidileping* (§ 401). Mõeldud on laenulepingu eri liike, mille eristamiseks tulnuks leida täpsed terminid, sest *krediit* ei ole ju ka midagi muud kui *laen*.

3.4. Võõrsõnu tuleb ka erialainimestele mõeldud kirjatükis kasutada vaid siis, kui need on hädavajalikud. Ei ole mõtet rääkida *entiteedist* ja *kontradiktoorsusest*, kui *olemus* ja *vasturääkivus* on olemas.

4. Sassis tähendusega liitsõnad

Liitsõna moodustades tuleks terasemalt jälgida tekkiva keelendi tähendust. Näiteks on ühes õppekavas selline tore õppeaine nagu *sotsiaalkultuuriline psühholoogia*. Kas see on uus psühholoogiaharu, mis ei ole ei sotsiaalsühholoogia ega kultuuripsühholoogia? Või on tegemist õppeainega, mis tutvustab nii sotsiaalsühholoogia kui ka kultuuripsühholoogia põhimõtteid? Viimati nimetatud juhul peaks selle aine nimi olema *sotsiaal- ja kultuuripsühholoogia*.

HEINOSIIGUR